

Patnáctý svazek kritického vydání Spisů Stanislava K. Neumanna, který je druhým svazkem jeho próz, zahrnuje autorovy prozaické práce z let 1918-28. Do čela svazku zařazujeme tři knihy vzpomínek z první světové války, Válčení civilistovo, Elbasan a Bragožda. K nim se tematicky i časově řadí pohádka O minaretu, kterak šel na procházku, a o vojáčkovi, který se přitom najedl, otištěná ve sborníku Nůše pohádek. Dále sem patří povídky a fejetony uveřejňované v l. 1918-26 v Šibeničkách, v Rudém právu, v Proletkultu a v Reflektoru. Mezi knižně netištěné práce zařazujeme také úvahu nazvanou Na uherské půdě, která je X. kapitolou stejnojmenného cyklu z Lidových novin. Pod tímto názvem bylo v Lidových novinách otiskováno Válčení civilistovo počínaje číslem IX, ale zmíněná kapitola nebyla přetištěna ani v Proletkultu, ani pojata do knižního vydání, patrně proto, že jde o příležitostnou stať k 28. říjnu 1918, která do vzpomínkového sledu nezapadá a neodpovídá ani žánrem ostatnímu textu Válčení civilistova.

Válečné vzpomínky, které jsou obsahem tří jmenovaných knih, vyšly z velké části původně časopisecky. Knižně byl vydán nejprve Elbasan v r. 1922, pak Válčení civilistovo v r. 1925 a jako poslední Bragožda v r. 1928. Naše řazení ve svazku se liší od posloupnosti knižního vydání, kterou v naší edici obvykle respektujeme, a to ze dvou důvodů. Jednak odpovídá původnímu plánu (uskutečněnému ovšem jen částečně a v jiném časovém sledu), který autor naznačil v poznámce pod čarou k časopiseckému otisku poslední kapitoly Elbasanu Abmarsch, Kmen 4, č. 50 (10. března 1921), str. 593, kde píše: „Tato kapitola je závěrečnou kapitolou Elbasanu, který bohdá ještě letos vyjde s dokumentárními obrázky knižně. Představuje třetí díl mých válečných vzpomínek, jež pod společným názvem Válčení civilistovo obsáhnou tyto čtyři knihy: 1. Válčení civilistovo. 2. Ze Szegedu do Elbasanu. 3. Elbasan. 4. Bragožda a Návrat. Tuto čtvrtou knihu chci psát pro příští ročník našeho týdeníku. – Autor.“ Kromě toho odpovídá naše uspořádání i skutečnému průběhu Neumannovy cesty etapami a frontami první světové války, takže čtenář může plynule sledovat básníkův život od narukování v r. 1915 až po poslední týdny jeho válečného tažení.

Pod většinou prací otištěných pouze časopisecky je Neumann podepsán pseudonymem, a to v Šibeničkách jako Kozonoh, v Rudém právu jmény Petr Skála, Josef Votoček a Ladislav Sýkora, v Proletkultu Jindřich Bedrna a Ladislav Rozvoda a v Reflektoru Jaroslav Kudrna. Pseudonymy jsou doloženy svědecky, kromě toho lze tyto prózy identifikovat i stylisticky. Rukopisy se nezachovaly.

V Rudém právu 5, č. 287 (7. prosince 1924), str. 6 vyšel sloupek Okén-

ko z malého města, podepsaný značkou -n-. Neumann podepisoval často své práce značkou podobnou, bez pomlčky za písmenem. Poněvadž v tomto případě nemůžeme Neumannovo autorství přímo vyloučit ani pevně doložit, otiskujeme sloupek v poznámkovém aparátu.

OKÉNKO Z MALÉHO MĚSTA

Když prozřetelnost podřimovala, byl v městě ** zvolen starosta, jehož jméno pro tuto malou potřebu budiž Hnusbaba. Je to muž zvící pytle, nohou jezdivých, vůně dusivé, úsměvu ústavního, na podbřišku je bílý a jeho ruce jsou uzpůsobeny ku hrabání. Posed má houževnatý. Je velmi žravý. Sytí se chaloupkami, parcelami, statky, skvosty a zbožím všeho druhu. Po volebním aktu tento demokrat, nikoliv veliký, slušně zajásal (neboť všechno přebytečné nadšení ukryly jeho starostenské kalhoty) a hnal se v úřad. Popadl jej za rohy, jako se popadá býk, a činil se, seč byl, zápole se starostenským perem. Když se jím bodl, jakýsi dobrák, doplňuje kusé právní vzdělání starostovo, jej vyvedl a vpravil do něho něco trpělivosti, jež se starostům ukládá až do potvrzení. Dočkav se konečně i toho, starosta se vrátil a otcovsky vládl sirotkům i obecním zaměstnancům, pomýšleje všechny vychovati k ušlechtilému hladovění. Toto období nazývá se obdobím čtyřky, neboť tehdy se počítalo ve ** jen do čtyř. Starosta však, nepřekračuje tohoto čísla, přece se přepočítal. „Hrome,“ řekl shledávaje marně většinu, „co je to za osobní sprostáctví? To má náměstek na mě vztek, ale já toho komunistu připravím do arestu.“ Zatím kruh kolem starosty se zužuje a připomíná smyčku, žaloby rostou a nad plivátkem obecní úřadovny pláče zhmožděná demokracie. „Tato holka zřejmě nemá na mé obci domovského práva,“ křičí starosta a rána za ranou pere do ubohého stvoření. Když zemdlí, volává po způsobu vozky: „Hej ryc! Hej ryc!“, a tu přiběhne tré chasníků a zbožný dlouhán, nastavený malou paternitou, aby mu pomáhali. – Úřady mlčí, neboť ** není v republice, nýbrž v temných hlubinách císařství z roku 1890.

Při přípravě textu se řídíme všeobecně zásadami uvedenými již v prvním svazku Spisů Stanislava K. Neumanna (Básně I, 1962, str. 299–300). Zachováváme autorův jazyk se všemi jeho hláskoslovnými i tvaroslovnými zvláštěstmi (např. *sábala*, *vlékl*, *béře*, *bulčičky*, *kůžel*, *vzpůrné*, *pomýšlení*, *vztýčenou*, *zablysknouti se*, *frajěři*, *z katédry*, *merunky*, *vyšňoriti*, *luxem*, *od třech hodin*, kolísání *snídání* – *snídání*, *macedonský* – *makedonský*, *distingovaný-distinguovaný* atp.), opravujeme pouze ojedinělé kvantitativy u autora nezvyklé (*cypřiši*, *vlidný*, *zviřátko*, *pokryvku*, *nejunavnější* atp.) a na str. 112 podle časopisu *škiptarský* na *skipetarský*. Kolísání v užívání zkratk a číslic vyrovnáváme ve prospěch jejich rozepsaných podob (např. *tj.*, *dr. B.*, *pp.*, *12. června* na *to jest, doktor B.*, *páni, dvanáctého června*). Číslici ponecháváme však tam, kde by jejím rozepsáním mohlo dojít k významovému posunu (2. *setnina*), u složených číslovek, pokud rozepsaná podoba nevyplývá jednoznačně z textu (28. *pluk*), nebo kde její užití je dáno povahou kon-

textu. Upouštíme také od vyznačování slangových, cizojazyčných a místních jmen kurzívou (*pucák, bilfsplac, kaza, Škumbi, Bragožda*); kurzívu ponecháváme jen tam, kde její užití je významově funkční (např. při zdůraznění). Pravopis německých slov skloňovaných a běžně užívaných ve vojenském slangu počestujeme (*bilfsplac* místo *bilfsplatz*). U cizích místních jmen ponecháváme Neumannovu transkripci, tedy i kolísání (psaní *Szeged* vedle počestěného *Kiskundorožma* apod.); opravujeme pouze psaní *Tisza* (řeka) na běžnou českou podobu *Tisa*.

Kromě evidentních oprav tiskových chyb jsme provedli úpravy na těchto místech (č – podle časopisu):

- 17, 4 *obé* jest u mne vyvinuto m. *obě* ...
- 22, 23 přináší-li *si* člověk z vojny m. přináší-li ... (č)
- 23, 30 slova tak *zdiskreditovaného* m. ... *zdiskretisovaného*
- 39, 28 nepozbudou *vtipu* a malichernosti m. ... *vtipy* ... (č)
- 40, 11 ukrutná *nepravděpodobnost* m. ... *pravděpodobnost* (č)
- 55, 3 otravovala drsně mysl, *chtějící* v klidu pozorovat m. ... *chtějice* ... (č)
- 85, 38 *kdekoli* našel m. *kdokoli* ...
- 112, 31 jako *všecko* chudým m. ... *všecky* ...
- 117, 22 *několikanedělní* život m. *několikadenní* ... (č)
- 119, 2 aby *unikly* m. ... *vznikly*
- 150, 19 musím *přivézt* veškeren rum m. ... *přivést* ... (č)
- 164, 12 Barka *narazil* m. ... *narazila*
- 217, 4 *na* prkna m. *za* ... (č)
- 227, 25 to by *bylo* bývalo již zajímavější m. to by bývalo ... (č)
- 264, 5 blesk udcí buď *do* nás, nebo vedle m. ... *za* ... (č)
- 275, 20 jeho hlava *vypočítavá* m. ... *vypočítavá*
- 288, 14 zástup *představoval* nesmírné hoře m. ... *přestavoval* ...
- 300, 24 několik malých *bloučků* m. ... *kloučků*
- 314, 36 nechce býti jím *spatřena* m. ... *opatřena*
- 366, 16 ze záliby pro svěžejší vzduch a *přírodnější* okolí m. ... *přírodnějšího* ...

Různočení registrujeme v následujícím aparátu. Za číslem označujícím řádek uvádíme znění, které tiskneme (v našem případě knižní), pak variantu časopiseckou označenou na konci zkratkou názvu časopisu, při větším počtu otisků chronologicky od nejmladší po nejstarší. Jednotlivé varianty oddělujeme hranatou závorkou.

Pokud odkazujeme k jiným autorovým pracím, citujeme podle našeho vydání Spisů tam, kde je již k dispozici. V tom případě používáme zkratk B pro Básně a Sp pro Stati a projevy. Pro publikaci Viktor Dyk, St. K. Neumann, bratři Čapkové, Korespondence z let 1905–1918 (Praha 1962), z které několikrát citujeme, užíváme zkratky KorDNČ.

Pokud jsme identifikovali některá jména, která Neumann uvádí v textu pouze začátečními písmeny, dešifrujeme je v poznámce ke kapitole, v níž se o nich píše poprvé.

K identifikaci osob, k ověřování dat, míst pobytu a některých událostí a k zjišťování konfiskovaného textu jsme použili autorovy korespondence z té doby (adresované především Boženě Neumannové), uložené v literárním archívu Památníku národního písemnictví, dále archívního materiálu 28. pluku rakouské armády z Vojenského historického archívu v Praze, ze Státního ústředního archívu v Praze a ze Státního oblastního archívu v Brně. Pracovníkům všech těchto institucí děkujeme za pomoc. Rovněž děkujeme svým spolupracovníkům a neumannovským badatelům.

VÁLČENÍ CIVILISTOVO

Tato knížka vyšla nákladem a tiskem Františka Obziny ve Vyškově na Moravě v roce 1925 jako 13. svazek Obzinových tisků v 1350 číslovaných výtiscích. Měla osmerkový formát, 100 stran, z nichž prvních pět a poslední tři nebyly číslovány. Čtyřbarevnou obálku a nakladatelskou značku na titulní list vyřezal do linolea Josef Čapek. První strana nese pouze název knihy, třetí, titulní strana, uvádí jméno autora, titul a při dolním okraji údaj: Obzinových tisků svazek 13. Uprostřed titulní stránky je červeně tištěná nakladatelská značka. Tiráž obsahuje obvyklé údaje (autor, název, autor úpravy, vydavatel, tiskárna, edice, vrození a číslo výtisku).

Ve Válčení civilistově líčí Neumann své válečné zážitky od jara 1915, kdy byl povolán k odvodu, až do svého odchodu ze Szegedu začátkem února 1916. Z kritik, které komentovaly vydání této Neumannovy knihy, jmenujeme aspoň nejdůležitější: jsou to dvě stati Jindřicha Vodáka, jedna v Českém slově 17. č. 229 (2. října 1925), str. 5 a druhá v Rozpravách Aventina 1, č. 3 (listopad 1925), str. 37, dále článek J. B. Čapka v Kritice 2, č. 8–9 (13. října 1925), str. 310. Arne Nováka v Lidových novinách 33, č. 569 (14. listopadu 1925), str. 9 a Vladislava Zimy ve Zvonu 26, č. 15–16 (24. prosince 1925), str. 219.

Naše vydání vychází po stránce textové i po stránce uspořádání z vydání knižního. Většina kapitol Válčení civilistova vyšla časopisecky, a to dvakrát: v r. 1918 v Ranních Lidových novinách (dále jen LN) – z toho kapitoly X–XIX pod názvem Na uherské půdě – a v l. 1922–1923 v Proletkultu (P). Poslední tři kapitoly v časopisech uveřejněny nebyly. Data časopiseckých otisků uvádíme u jednotlivých kapitol v poznámkovém aparátu. Tam také zaznamenáváme různocnění, které je u této knihy velmi obsáhlé, jednotlivé varianty tvoří celé pasáže a stránky odlišné nebo zcela nové. Od prvního časopiseckého otisku, psaného z velké části ještě v době trvání války, uplynulo v roce knižního vydání sedm let, bohatých na velké převraty politické a sociální, sedm let velmi významných i pro autorův názorový vývoj, který právě tyto varianty dobře dokumentují.

Str. 9 I. Ranní Lidové noviny 26, č. 180 (4. července 1918), str. 1–2, Beseda; Proletkult 1, sv. 2, č. 11 (11. října 1922), str. 168–169; Rozpravy Aventina 1, č. 1 (15. září 1925), str. 9, pod názvem První kapitola z nové

knihy Válčení civilistovo. – Text otištěný v Rozpravách Aventina je totožný s textem knižního vydání, proto ho dále nezachycujeme. V Proletkultu je otištěna poznámka pod čarou: „Část těchto vzpomínek vycházela již r. 1918 ve fejetonu Lidových novin. Byly tehda psány většinou ještě pod tlakem černožluté cenzury a v ovzduší blížící se nacionální revoluce a velikých nadějí svobodářských. Na vzpomínkách vlastních nedá se mnoho měnit, ale úvahy a meditace, jimiž jsem je tehda provázel, byly by dnes příliš naivní a nepravdivé. Naděje, pokud jsme si představovali – celkem mlhavě – jiný život a pořádek v době poválečné, byly zklamány a víra nám vzata, ale na druhé straně naděje byla překonána skutečností tím, že zvítězila Ruská revoluce a trvá sovětská Rus, zdroj obrody socialismu a naší nové víry. Tedy počínaje znovu s těmito vzpomínkami, jež chci teď již systematicky a definitivně zpracovati a dokončiti, musím počítí opravdu znovu a kapitoly již kdysi tištěné více nebo méně důkladně přepracovati. S. K. N.“

Str. 9: 4–5 fanatický, náboženský téměř antimilitarista] fanatickým, náboženským téměř antimilitaristou LN; 12 Širý] Širý LN; 15 nějakého krásného] krásného P] nějakého krásného LN; 17 v květnu 1917 jsme se zase sešli] Ioni v květnu jsme se opět sešli LN; 21 unavený] a smrtelně unaven P] a nesmrtelně unavený LN; 22 vřavou] špinavou vřavou LN; 23 svým] s v ý m LN; 25 osmahlý] osmáhly LN; 28 nepoznal] nepoznal asi LN.

Str. 10: 5–6 nohu, ... život.] nohu. P, LN; 11 mnozí] tak mnozí LN; 12 nic] ničím P, LN; 13 toužil ... víc] touží ... více LN; 15 Válka] tato Válka LN; 17 světů] dvou světů LN; 19 největšími] většimi a největšími LN; 20–22 kráčely železnými kroky ... diplomati] kráčely železnými kroky k velkému cíli, jehož nechápaly ovšem jepičí mozky a malá srdce, ani ješitní barbaři P] kráčeji železnými kroky k velkému mravnímu, sociálnímu a politickému cíli, jehož nechápou ovšem jepičí mozky a malá srdce, ani ješitní barbaři LN; 23 musilo] musí LN; 27 lidstva] l i d s t v a P, LN; znamenají celí národové] znamená i n á r o d P, LN; 30 řálo do uzlu] rozřálo uzel P, LN; 30–31 nedovedou rozplétati] nedovedli rozpléstí P, LN; 35 aspoň kusu zla] zla LN; 37 význam] morálku LN.

Str. 11: 1 celé třídy] třídy, ba i národové P, LN; 2 někde] někdy P, LN; 3 hledati smysl] viděti smysl P, LN; 3–4 oceniti význam Války] ceniti tuto Válku LN; 4–6 dovedou ... balvanech.] dovedli myslí povznéstí nad ni, zachovati si vzdálenost nezaujatého soudce. P, LN; 7 mělo] musí LN; 7–8 v nějaký kladný výsledek.] ve výsledek. A to také musí určovati hledisko člověka zirájícího oběma očima a slyšícího na obě uši, hledisko a chování tvoje a moje. P, LN; 11 duši] českou duši LN; 14 porazí ...] porazí. LN; 15 S takovými] S těmito P, LN; 16 změněn.] změněn. (Kdybychom ostatně dali na řeči, na mnoho duchaplných řečí a ještě více neduchaplných frází, bylo by nám konstatovati, že nejvíce válkou změněni byli kritikové, kteří seděli doma a psali, ustavičně psali – a dosud píšou – o tom, co válka všechno mění.) LN; 21–24 Stal jsem se ... na prodej.] Nu, a snad by se ještě našly na mně nějaké drobné změny. P] Nu, a snad by se ještě našly na mně nějaké drobné změny. Ale jinak nic. Řekl jsem to hned v prvních dnech po svém návratu Arne Novákovi,

když v jakési schůzce sladce vlastenčil. A teď je snad o tom již přesvědčen kdekdo, i F. V. Krejčí, jemuž, jak se zdá, teprve válka dala v pozdním věku kritická kritéria, ač ovšem nenaučila ho zacházeti s nimi. LN; 25 však běželo] se však jednalo LN; 28 přestává] přestává tu P, LN; 30 duše] česká duše LN; 32 A v těchto] V těchto P, LN; 33 ze starých a zabahnělých] ze starých LN; 34 z vojny, nenapišu] z vojny, které dnes počinám, nenapišu P, LN; 35 válečném.] válečném. Dojde tu na detaily toho, čeho v tomto úvodu dotýkám se jen obecně. P, LN; 36 Vyplýnulo] Moje mimikry vyplýnulo P, LN; 37 celku i] celku LN.

Str. 12: 2 proraziti zároveň] proraziti ji LN; 2–15 ale vyplýnulo i z vášnivého mého poměru ... Třetí internacionálou.] ale vyplýnulo i z vášnivého poměru mého k smyslu Války a doby, z hojnosti víry, ze silných nadějí v zítřek. P] ale současně vyplýnulo i z vášnivého poměru mého k smyslu Války a doby, z hojnosti víry mé, ze silných nadějí mých v zítřek. LN; 16 při mém „válčení“] přitom P, LN; 23 světa, někdy tak titěrného] titěrného světa P, LN; 25 jednal] jednal jsem P, LN; 28 bez užitku] křivě LN; 28–31 s vědomím ... něco obětovati a vytrpěti] s vědomím, které mi pravilo, že i každý z nás, kteří víme proč, musí něco obětovati a něco vytrpěti P, LN; 34 z velikého tažení] velikého tažení LN.

Str. 13 II. Ranní Lidové noviny 26, č. 187 (11. července 1918), str. 1–2, Beseda; Proletkult 1, sv. 2, č. 12 (18. října 1922), str. 186–188.

Str. 13: 2 mohli] budou moci LN; 3 Dovedli] Dovedou LN; 6 přirovnati také] také přirovnati P, LN; 19 zároveň] současně LN; 21–23 vídávali jsme jen tu a tam ... přednost] najdeme toliko tu a tam u židů, ač i zde často dává se přednost P, LN; 27 frajeři] frajeři LN; 30 potu] namahy P, LN; 31 o jiné] o ty druhé P, LN; 32 věčnou nejistotu takové „ulejvácké“] nejistotu takové válečné P, LN; 34 malicherný] často malicherný LN; 35 – str. 14:1 volnější vzduch] vzduch P, LN.

Str. 14: 3 K těm jsem patřil] K těmto jsem patřil P] K těmto náležím LN; 4–6 sladký zdá se domov ... dobře mi chutnaly] sladký bývá vedle nich domov a život občanský, a nevýslovně sladce mi chutnaly P] sladký je domov a život občanský, a nevýslovně sladce by mi chutnaly teď LN; 8 Balkánu.] Balkánu, kdyby nebylo všelikého politikaření, jež se ti vetře do domu každou cestou. LN; 10–11 mozek jasně myslí, srdce vřele bije a nervy jemněji cítí] mozek myslí, srdce bije a nervy cítí, P, LN; 13 nejistota] nejistota LN.

Str. 15: 8–12 nejistotami ... zvolil.] nejistotami. Uvážíme-li věc dobře, jest odpor k nejistotě v jádru známkou jistého konzervatismu, jisté nechutí ke změně. Mohu to klidně konstatovati, poněvadž jsem jist, že nebudu sám z konzervatismu podezříván. Nejistota ničí klid mysli, vyhrožuje změnou, otřásá pořádkem, jež jsi zavedl kolem sebe, otvírá propast na cestě, kterou jsi si zvolil. Miluješ-li v mysli klid a jas, miluješ-li život, který plyne, aby práce se dařila a radost kvetla, vypíjíš-li rád číše svých dní s labužnickou důkladností, moudře a do poslední kapky, dojdeš-li rád bez velkých překážek tam, kam máš namířeno, – pak jest nejistota tvým úhlav-

ním nepřítelem, nejistota, milenka pravých dobrodruhů, P] nejistotami. Uvážíme-li věc dobře, jest odpor k nejistotě v jádru známkou jistého konzervatismu, jisté nechutí ke změně. Mohu to klidně konstatovati, poněvadž jsem jist, že nebudu podezírán z nevhodných sympatií k lidem, kteří dnes opět mají vrch jakožto „praví“ vlastenci. Nejistota ničí... dobrodruhů. LN; 14–15 drtívala nejistota, jak odporná byla mi nežádoucí změna] drtívá nejistota, jak odporná bývá mi změna P, LN; 25–26 nám bylo lézti, vyhlížely] bylo nám lézti, vzhlížely LN; 29 shon] hon P, LN; 35 nemoce] nemoci LN.

Str. 16: 18 někdy člověk] člověk někdy LN.

Str. 17 III. Ranní Lidové noviny 26, č. 194 (18. července 1918), str. 1–2, Beseda; Proletkult 1, sv. 2, č. 12 (18. října 1922), str. 188–189. – V těchto svých úvahách o nezbytnosti zdravého usuzování a citění v životě i umění naráží Neumann na kritiky svých básní otištěných v Almanachu na rok 1914 (srov. ediční poznámku k B III, str. 436–438) a patrně i na posudky z doby těsně předcházející, neboť právě na jaře r. 1918 vychází značný počet recenzí a kritik na jeho Nové zpěvy, vydané počátkem roku. Nedostatek „duše“ mu vytýkal např. Arne Novák ve Venkovu 13, č. 99 (30. dubna 1918) a F. V. Krejčí v Právu lidu 26, č. 120 (26. května 1918). V této souvislosti zde Neumann připomíná svůj starší fejeton Oltář umění a nový patos, otištěný v Lidových novinách 21, č. 227 (20. srpna 1913), str. 1–2, knižně Ať žije život! (1920), Sp IV, str. 41. Z tohoto zorného úhlu se dívá i na svou účast ve válce. Neumann byl odveden 27. dubna 1915. V dopise V. Dykovi z té doby píše: „Jsem totiž od 27. t. m. c. a k. domobranec: mám jakási lýtka, která mne zradila. Jinak jsem ovšem zdraví velmi chatrného, a doufám tedy, že do marškompanie to nedotáhnu.“ (KorDNČ, str. 41.)

Str. 17: 9 svůj] s v ů j LN; 11 duší, – moji] d u š í, – a moji LN; 12 jednomyslně] jednohlasně P, LN; 13 mých fejetonů] tohoto listu a mých fejetonů LN; 14 jednou] jednou před lety LN; 17 tehda] tehda ještě LN; 21 té „duši“] té duši LN; 35 paradoxů] paradoxu LN.

Str. 18: 2 prostého] prostného LN; 10 zjevem] hostem LN; 17 neodložil] neodloží P; 20 kdy] času LN; 33 po svém] podle svého P, LN; 35 také] stejně LN.

Str. 19: 13–14 ovšem dvakrát nebo třikrát, ale to] ovšem jednou, a sice hned při mém prvním styku s vojenskými pány v době války, ale to LN; 15 Poprvé se to stalo takto] Toto se stalo LN; 25 podle] dle LN; 26 zradu] první a bohdá snad poslední zradu LN.

Str. 20: 1 abych] aby LN; 20 naděje (budiž žalováno: jako jednoho z nemnoha)] česká naděje (budiž žalováno: jako jednoho z nemnoha, třebaže jsem sloužil u pražského pluku) LN; 24 do budoucnosti] do české budoucnosti LN; 26–27 dlouhé nohy... představených.] dlouhé nohy. LN.

Str. 21 IV. Ranní Lidové noviny 26, č. 201 (25. července 1918), str. 1–2, Beseda; Proletkult 1, sv. 2, č. 14 (1. listopadu 1922), str. 219–221. – Neumann narukoval 15. května 1915 k 28. pěšímu pluku Viktora Emanuela III.,

krále italského. Prožil několik dní v kasárnách na Pohořelci v Praze, když se předtím rozloučil s civilním životem a se svými osobními i literárními přáteli návštěvou u bratří Čapků, jak o tom svědčí jednak dopis Boženě Neumannové z té doby, v němž píše, že si od Čapků přinesl půl bochníčku chleba, jednak báseň Hostem v Praze, otištěná s datací 1915 v Šibeničkách 1, č. 4 (13. června 1918), str. 26, knižně Třicet zpěvů z rozvratu (1918), B III, str. 161.

Str. 21: 11 vojanského] našeho vojanského LN; 12–13 promarňované spousty času] promarňovaného, spousty času P, LN; 13 který] která LN; z tvého] ze tvého LN; 26 ulejvaje] ulévaje LN; 28 Ale] Aspoň LN; 29 vedle tebe však] ale vedle tebe P, LN; 32 brzy bude] bude brzy LN.

Str. 22: 5 dvora] dvoru P, LN; 12 veškeren dnešní život] každý život, jako život vůbec LN; 19 rubu] r u b u LN; 23 přináší-li si člověk LN] přináší-li člověk; 25–26 důvěry k obecnému člověku.] důvěry k člověku a k lidu. A poněvadž nepatřím k onomu inteligentnímu houfu, který se dnes tlačí do demokratických stran, předpokládáje příchod doby, ve které lid bude všelicos rozdávati, nemusím medovými ústy vyznávati lásku paškvilu toho, o čem sním a več věřím, poněvadž jsem utopista, a co opravdu miluji, poněvadž nedovedu na účet toho nectně politikařiti. LN.

Str. 23: 5 zablácení a zaprášení] zablácení a zaprášení LN; 8 ze šňůry] bez šňůry LN; strhla] strhala LN; 10–11 byla největší] byli odporní lidé a největší LN; 13 obléknou] obleknou LN; 15–16 Ale nestanou se... při nejbližší příležitosti.] Nezapomínejme však, že tento lid zklamal mnohdy i jinak. Zklamal celkem a zklamal v detailech. A nejen lid prostných, nýbrž i dav inteligentní. Snad přijde ostatně čas, kdy bude možno a v zájmu naší demokracie a našeho národa i nutno napsati ne jednu dodatečnou vzpomínku a žalobu, vymalovati dodatečný smutný obraz z doby, kdy žvanec byl všecko a kdy za kus lepšího žvance také všecko se udělalo. LN; 17 zkorumpovala v nich ještě i to, co] zkorumpovala v lidu namnoze to, čeho LN; 18–25 Ovšem ... cest.] A proto dnešní demokracie, lépe řečeno dnešní dav, z kterého bude teprve jednou pravá demokracie, potřebuje mužné, otevřené, přísné mluvy, veliké sebekázně, a nikoli pochlebných frází, za nimiž plíží se staré politikaření, potřebuje nových a pevných šňůr řádů a neklikatých cest. Krásná a slavná demokracie zrodí se pomalu. Její zdravé jádro je dnes nepatrné. Ale poroste. LN; 27 asi nikdy] nikdy LN; 29–35 kadlubů a v nichž se obrozuje. Pravý... dozraje...] kadlubů. Demokratický člověk vyjde z demokratických kadlubů, z institucí, k nimž jest nutně veden myslitelé a událostmi, ač v nich teprve dozraje LN; 36 – str. 24: 15 Měl jsem... a mermomocí] Ale demokratický člověk a demokracie jako ideál jsou vzorem sebeovládání, a nikoli vlády. Skrze demokracii chceme dosíci akracie. Demokratický člověk je ten, který za žádných okolností nechce znásilňovati člověka sobě rovného a nedá se také sám znásilňovati. A přitom ovšem pracuje k tomu, aby dosažitelná rovnost mezi lidmi se všude zavedla. Pak demokracie je přirozenou soustavou vztahů mezi demokratickými lidmi.

Demokratická výchova a demokratická politika má tedy lid i jednotlivce učit, jak se vládne sobě samému bez ovládní druhého. Vláda lidu, při níž jednalo by se pouze o výměnu ovládajících, není ještě pravá demokracie, není ideál... V tomto slohu jsem demokrat, nikoli v jiném, demokrat, který má na světě několik lidí rád, ale „lásku k bližnímu“ považuje za obchodní frázi nebo apoštolskou sentimentalitu, demokrat, který nenávidí dnešní keřasující „demokracii“ více než boháče jako poturčence více než Turka, demokrat, který lumpovi řekne lumpe, i když je to dělník, demokrat, který každému jde dle možnosti z cesty a ze slunce, ale každého také žene, leze-li mu do cesty a do slunce zbytečně. Jsem také demokrat, který, pokud není ke styku donucen, jest ve styku zdvořilý, hlavně však nevnučuje se nikomu a nenechává si vnucovati styk. A proto tuze mne rozčiloval na vojně jeden odpadek domnělé rovnosti, který nakonec zbyl ze všech iluzí a zdánlivostí. Přijdou podivná individua, a mermomocí LN.

Str. 24: 17 a onikání byla] a jako onikání byla LN; 18–20 Člověk si přirozeně... kde udržuje] Ale pravidelně vykáme si tam, kde udržujeme LN; 21 začne] začneme LN; 22 jeho] náš LN; 25 nebo] anebo LN; 27 návrhy. Ostatně smířil] návrhy. A dovolával-li se vojny, stával jsem se zuřivým, a to byl pak i můj protest proti vojně. Ostatně sblížil LN; 31 tykání.] tykání... LN.

Str. 25 V. Ranní Lidové noviny 26, č. 208 (1. srpna 1918), str. 1, Beseda; Proletkult 1, sv. 2, č. 15 (8. listopadu 1922), str. 230–231.

Str. 25: 2 narukovavších skýtá] narukovaných skýtá LN; 10 cizí i] cizí a i P, LN; 24 na pochodech] při pochodech P, LN; 27 se jde] se chodilo LN; 28 oficiální] oficiální LN; nejsou] nebyly LN; 29 i jim chybí] jim chybělo i LN; 30 jsou] jsou také LN; 32 i divák, taková je tradice] a divák, taková je tradice, aspoň na še tradice LN.

Str. 26: 1 byly tu i tam... i radosti] byly to tu i tam... a radosti LN; 2 podnes] dodnes P, LN; 15 nejlépe až] nejlépe a až P, LN; 19 vojenského života] od vojenského života P, LN; 24–25 Ať jsme se... Válka, která] 9 řádků konfiskováno. A svět vojáků, jak cizí nám to byl svět! A cítíme, že válka, která LN; 28–29 atmosféra... na všech] atmosférou, smutek, jež viděli jsme téměř na všech P] atmosférou, smutek, jež vidíme dnes již téměř i na všech LN; 33 zároveň] současně LN; 37 poslušnější] poslušnějším LN.

Str. 27: 3 neuposlechnout a] neuposlechnouti a – P, LN; 13 ironicky. Rozdíl] ironicky a nemohu se přirozeně vyjadřovati zatím tak přesně, jak bych si přál. Rozdíl LN; 17 víc] více LN; 18 odporná] odporna LN; 27 opačným] opáčním LN; 36 ji] jí LN.

Str. 28: 2 změněnu] změněnou LN; 9 ji] jí LN; 12 trestům;] trestům: LN; 14 usilovně] úsilovně LN; 17 rozřešil] porozřešil LN; 21 rozřešen] dořešen LN; 22–23 už snad] snad už LN.

Str. 29 VI. Ranní Lidové noviny 26, č. 215 (8. srpna 1918), str. 1–2, Beseda; Proletkult 1, sv. 2, č. 15 (8. listopadu 1922), str. 231–233.

Str. 29: 3 nechutí;] nechutí, LN; 14 trochu] tomu trochu LN; 18 Zároveň] Současně LN.

Str. 30: 1–2 jež povahou i zevnějškem svého rámce] jež svého rámce povahou i zevnějškem P] jež svou i svého rámce povahou i zevnějškem LN; 2 odlišné] odlišny LN; 9 nedobrovolný] v nedobrovolný P] nedobrovolný LN.

Str. 31: 2 případě] případu LN; 8–22 Bylo to nadšení ... žaludek ...] Největší propast pocítuji mezi sebou a dnešním davem tehdy, když dav se rozchřívá k nadšení a oslavě. Zpozoruji, že opovrhují téměř vším, čemu dav se obdivuje, že nenávidím téměř vše, co dav miluje, že mám tisíc pochybností a smutných zkušeností tam, kde dav vyznamenává, tleská, jásá. Až je z toho člověku někdy smutno. Nejsem přece skeptičtější, než slušno, není vina na mé straně. Nemám aristokratických předsudků ani výběrností. Také bych ještě někdy rád s davem si zajásal a zaplesal; bývalo to, zdá se mi, hezké. Bude to ještě jednou? Shodneme se spolu aspoň v jeden den a jednu noc? A netoliko za povrchního zmámení smyslů, nýbrž hluboce a čistě? Prozatím vidím jen to, co nás dělí. Tenory, primadony, subrety, valčíky. Kýče, počínajíc barvotiskovými pohlednicemi až po rozměrnou skvělost nahatin Obrovského. Literární kýče, jak je po vagónech rozšiřují specialisté à la „zemědělský“ Neubert, ženskou literaturu, Havlasu, Hradecského. Politiky, kteří mnoho mluví o svém kriminále, politiky, jejichž největší národní zásluhou budou padesáteronásobná čestná občanství. Povlastněné básníky a zpolitizované filosofy. Atd. atd., až tedy po ty setníky, kteří se bijí v prsa a volají: Já jsem také Čech! a ukrutně imponují Tereze Turnerové. – LN; 23 Teprve po setmění, když jsme ulehli na slámu] Když isme po setmění ulehli na svou slámu LN; 23–30 dověděl jsem se ... večery.] dověděl jsem se nevolky vše, co pan setník povídal. Nadšení jeho posluchačů poněkud ochladlo ... řečí, hádek, cynismy ... večery. P] dověděl jsem se všeho, co pan hejtman povídal. A seznal jsem, že i nadšení jeho posluchačů ochladlo. Kritizovalo se, počly vylétati křížující se proudy nekonečného mluvení, vznikly spory, vedle cynismu kvetla utěšeně naivnost, hloupost se naparovala – počínal jsem seznamovati se s největší vojenskou otravou, s denními koncerty tlachavosti, vedle nichž nejhorší venkovská šumařina byla by rozkoší, hudbou andělskou, líbezným požitkem. LN; 35 prováděli kočičinu] provedli kočičinu P, LN.

Str. 32: 2 Na vojně jen někdy tato potřeba mohla býti důvodem] Na vojně myslím právě tato potřeba jest večer po nemalé často námaze jistě minimální LN; 3 dosahovaly tu nicméně vehemence] dosahují tu nicméně často vehemence LN; 4–5 netrvaly jen krátce. I dvě tři hodiny bubnovaly] netrvaly jen krátce. I dvě tři hodiny bubnují LN; 5 mělš] máš LN; 6–7 nebo nejlíbezněji bys byl usínal] anebo když nejlíbezněji bys usínal LN; 9 prázdných řečí] řečí LN; 10 za lepší zábavu] za triumf lidského rozumu nebo aspoň za lepší zábavu LN; 11 zastyděli] trochu zastyděli P, LN.

Str. 33 VII. Ranní Lidové noviny 26, č. 222 (15. srpna 1918), str. 1–2, Beseda; Proletkult 1, sv. 2, č. 16 (15. listopadu 1922), str. 250–251. – Ve čtvrtek 20. května 1915 večer vyjeli nově narukovávní vojáci 28. pluku z Prahy. Časně ráno 21. května projížděl vojenský transport básníkovým domovem, Bilovicemi nad Sviravou, kde Neumann bydlel po nuceném odchodu z Řečkovic od 24. července 1906 (srov. podrobně Sp II, poznámku ke statí Jak žijeme, str. 664–665) až do svého narukování. Kromě tří neděl své dovolené v květnu 1917 se Neumann do Bilovic již nevrátil, protože krátce nato se jeho žena Božena Neumannová odstěhovala do Prahy na Smíchov, kde se také usadil básník po svém návratu z války v posledních dnech r. 1917. Reminiscence na jeho další pouť vojenskými etapami se týkají cest popsaných podrobně v kapitolách Za čepicí místo kvítečku M a Moře, obě z knihy Bragožda, zde na str. 267 a 280.

Str. 33: 4 strach] strachu LN; 11–12 pražského] malostranského LN; 26–27 mne na delší dobu rozněcovat] mne rozněcovat P, LN; 28 vagónch] vozech LN.

Str. 34: 12 boudy: jako z temného doupěte seskočil jsi] boudy, která představovala stanici: vylezl jsi z vagónu jako z temného doupěte, seskočil jsi P, LN; 20 „svou“] svou LN; 21 počínajíc] počínaje LN; 33 teprve odtud] teprve pryč odtud P, LN; 35 v Bilovicích] v Bilovicích LN; 37 bílovským] bílovským LN.

Str. 35: 1 mi tekly] tekly mi P, LN; 2 zdálo] zazdalo LN; 13 byl jsem přesazen ... půdy ...] jsem přesazen ... půdy – LN; 15 Skutečně] Skutečně také LN; 18 veškerá] veškera LN; 22 ač tak často vede] ač vede P, LN; 23–24 Cizopasíc ... zde] V první řadě odpovědná za šířící se nechuť žen k povolání hospodyně, zde P, LN; 33 vlastenky] paničky P, LN; 35 Byli ovšem] Jsou ovšem P, LN; 36 získávali] získávají P, LN; 37–38 výhod ... na jedno kopyto.] výhod. To je však canaille, mimo niž se nejrychleji projde. – P] výhod. To je ... mimo niž se toliko nejrychleji projde. – LN.

Str. 36: 8 hned] ihned LN; ta] tato LN.

Str. 37 VIII. Ranní Lidové noviny 26, č. 229 (22. srpna 1918), str. 1–2, Beseda; Proletkult 1, sv. 2, č. 17 (22. listopadu 1922), str. 263–266. – V sobotu ráno v půl deváté 22. května 1915 projížděl vojenský transport, v kterém jel i Neumann, Budapeští a kvečeru téhož dne dorazil do Szegedu. V prvních týdnech svého pobytu v szegedských kasárnách se Neumann častěji stýkal se svým známým z Brna, architektem Janem Mráčkem (1874–1961), který narukoval ve stejnou dobu jako Neumann rovněž do Prahy na Pohorelec.

Str. 37: 2 na půdě] tedy na půdě LN; 9–10 povšechnou bilanci svého „válčení“] hlavní bilanci svého dosavadního, zatím přerušného válčení LN; 14 kupí se] kupí se mi LN; 15 – str. 39: 22 užitečných. Bilance ... bejlí.] užitečných. Bilance ... vlastní pěst. (Jak to vypravuji v knize S městem za zády, která vyjde ještě letos, aspoň první část.) Ale ... bejlí. P] užitečných, živý obraz důkladně zažitě ciziny, hromada, ve které čas

a odstup činí pomalu jasný pořádek. Můžeš do něho jen sáhnout, a již drží ruka kus tvárné suroviny, zahráté intimním vztahem k tvé bytosti, a můžeš, podle svých schopností, možností a dispozic udělat z ní tu a tam jadernou věc, která aspoň tebe potěší tvarem a smyslem. Bilance dopadla tedy dobře, a nemám čeho litovati, když i ruce mi zustaly, které pracují. Krátce mohu ji vyjádřit jednou větou: Jsem vojné především vděčen za malou, ale důkladnou procházku světem. Ovšem tento fakt, toto malé osobní, sobecké uspokojení bylo by příliš nicotné uprostřed hrůzné světové bouře, kdyby nemělo svého hlubokého pozadí. Vyhlíželo by jako alpská květina bez horských velikánů vzadu a ještě k tomu by bolelo jako nespravedlnost. Uprostřed hoře statisíců není-li radost tva toliko bolestným jhem? Domnívám se však, že mám právo počítati se k těm, kteří ve svém nezaujatém a nesobeckém uvažování o válce a době nezastavili se na půli cesty a nebáli se domyslit. K těm, před jejichž zraky odehrává se válečné drama lidstva na pozadí s nesmírnou a skvělou perspektivou. A v lesku této dálky má veškeré dnešní utrpení vyšší smysl a nutno je pokorněji přijímati i jako trest, i jako cenu. Nedovedl bych demagogicky říci, že v této válce jsou statisícové hříčkou několika diplomatů. A neřekl bych toho snad ani, kdybych byl demagog, poněvadž bych se bál, že mi bude odpověděno: Jsme, čím jste nás udělali. V tomto smyslu zdá se mi válka trestem za dobrovolnou téměř slepotu statisíců. A na druhé straně ji pokládám za cenu placenou za to, co statisícům válka dobude a daruje. A proto byl jsem a bývám tvrdý ve svých úsudcích a přes bolesti dneška hledím k slavobránám zítků. I přes vlastní bolesti, které jsem si tím nemálo usnadnil. A proto na tomto pozadí zdá se mi i moje osobní spokojenost oprávněnou a zaplacenou. Víím, že by jí nebylo, kdybych si nebyl zároveň jist tím, že dříve nebo později budu uspokojen bilancí tohoto válčení, nejen již jako soukromá osoba, nýbrž i jako Čech a jako člověk, a se mnou každý řádný Čech a každý řádný člověk.

Opakuji: jsem vděčen vojné za to, že mi konečně darovala kus ciziny, které má se včas a v náležitě dávce dostati každému člověku, a spisovateli dvojnásobně, a tento pocit vděčnosti zatlačil u mne všechny ostatní čistě osobní pocity, zejména ty nepříjemné, – a myslím si, že netřeba se mi tím tajiti, za to se stydět, poněvadž přijde doba, kdy této válce budou vděční za mnohé cíle národové a skrze ně celé lidstvo. Pak i každý z těch, kdož zakusili a obětovali tisíckrát více než já, pokud ovšem to bude člověk myslící a cítící nad své denní obchůdky, přestane proklínati a litovati, nejše již v pochybnostech, proč trpěl a proč obětoval. Což podotýkám v sebeobraně, neboť z různých stran se mi řeklo v těchto dnech, že těmito mými kapitolami jsou mnozí vojáci pohoršováni. Doufám, že jednou jako civilisté dají mi spíše za pravdu. – Půltřetího léta v cizině, z toho devatenácte měsíců na Balkáně, většinou nejkrutějším, – to jest tajný poklad mého nitra, poklad, který mne oblažuje způsobem, jehož nedovedl bych asi definovati. V podobných případech však mnohé okolnosti jsou to, které nakonec rozhodují o tom, dává-li takový poklad obecný užitek čili nic. Nevím o tom nic jiného a jen prosím bohy, aby raději zatvrdili na

skáiu půdu, do níž mi to sémě padlo, než aby z ní vybujelo bejlí, jaké dnes je tak hojně u nás. *LN*; 37: 23 jen] pouze *P*.

Str. 39: 25 zprahlá] zpráhlá *LN*; 28 nepozbudou vtípu *P*, *LN*] nepozbudou vtípy; 29 zurnalisty] fejetonisty *LN*; 34 druhů válčení] druhů mého válčení *LN*; 36–37 nenávistí.] nenávistí – *LN*; 38 – str. 40 1 zakusiti ji] zakusiti *P*] zakusiti ji *LN*.

Str. 40: 4 zavrou] zavřou *LN*; 11 nepravděpodobnost *P*, *LN*] pravděpodobnost; 12–13 bude snad jednou] bude jednou *P*, *LN*; 13–14 zároveň] současně *LN*; 16 něco změnit na věci] změnit věci *LN*; 17 jasnou] jasnou *LN*; 20 jednotlivců] jednotlivcův *LN*; 27–28 O tom mělo by však být mnoho psáno jinými] O tom však bude mnoho napsáno po valce a jinými *P*, *LN*; 34 dvě věci] dvě věci *LN*; 36 důkladnost] důkladnost *LN*; země] zemi *LN*.

Str. 41: 1 nenucenost] nenucenost *LN*; 5 na jiných místech] na vhodnějších místech *P*, *LN*; 10 hudba] jednotvárná hudba *LN*; 11–12 mám zato] mám nadto *LN*; 13 půvabu většinou pitvorného] pitvorného půvabu *P*, *LN*; 18 ke dveřím] k otevřeným dveřím *LN*; 37 – str. 42: 2 pozornost; od počátku... schopnost.] pozornost. *P*, *LN*.

Str. 42: 4–5 kávu, dlouho a netrpělivě, a pak] kávu, a pak *P*, *LN*.

Str. 43 IX. Ranní Lidové noviny 26, č. 236 (29. srpna 1918), str. 1–2, Beseda, pod názvem Na uherské půdě I; Proletkult 1, sv. 2, č. 18 (29. listopadu 1922), str. 280–282. – Svůj život v Szegedu zachytil Neumann nejen v této a několika následujících kapitolách, ale některé motivy se objevily i v jeho verších z té doby, např. v básni Ranní slunce v Szegedu, kterou s datací Červen 1915 otiskly Ranní Lidové noviny 23, č. 184 (11. července 1915), str. 1, knižně ve sbírce 1914–1918 (1927), B III, str. 169. V textu se Neumann přímo zmiňuje o básni, která byla inspirována rovněž dojmy ze szegedských kasáren: Píseň z 1915 byla otištěna v Ranních Lidových novinách 25, č. 296 (28. října 1917), str. 1, knižně ve sbírce Třicet zpěvů z rozvratu (1918), B III, str. 172.

Str. 43: 6 považováno jest asi] pokládá se patrně *P*, *LN*; 10 nic] ničemu *LN*; 19 dojemné vzpomínky] vzpomínky *P*, *LN*; 30 letům] létům *LN*.

Str. 44: 1 v té době] v této době *LN*; 2–3 vojáčka. Smysl] vojáčka. Nevytýkám, konstatuji pouze. Smysl *LN*; 5 jest nechutná a hrubá] jest velice bolestná *P*] je velice bolestná *LN*; 6 o tom jsem nepřemýšlel] o tom jsem však nepřemýšlel *LN*; 6–8 reformovati... inspektor.] reformovati věci, o nichž se domnívám, že je lidstvo velmi brzy odstrčí – sobě z cesty. *P*, *LN*; 11 má] má *P*, *LN*; 12–13 relativní občanské volnosti] volnosti *P*, *LN*; 14–15 měly by míti] měly by míti *P*, *LN*; 15–16 komandují... cítícího.] komandují bližního. *P*, *LN*; 18 Vyjdou-li však] Až vyjdou však *P*, *LN*; 20 rakouská nemoc] nemoc *P*] naše nemoc *LN*; 23–24 nedostatek disciplíny, který] nedostatek disciplíny, kterého *LN*; 29 v plnění a dávání] v dávání a plnění *LN*; 34 předpokládalo se] předpokládá se *LN*; 35 mělo například tento] mělo například následující *P*] má například následující *LN*.

Str. 45: 16 zbytečné] zbytečné LN; 19 při denních a ranních] při denních ranních P, LN; 22 podle] dle P, LN; 30 mužstvu osobně oznámiti nebo] s mužstvem osobně sdělití nebo P] s mužstvem osobně sdělití, LN; 33 nebo něco] či něco LN; 38 že se setnina] že setnina se LN.

Str. 46: 14 zároveň] současně LN; 18 nevlídné] daleké P, LN; 21 LN; 10 prováděn] proveden LN; 11 a plně ospravedlňující] ospravedlnesmiřitelným] nesmiřitelným LN.

Str. 47: 4 vysloviti] na tomto místě před časem uveřejněné vysloviti ňující LN.

Str. 48 X. Ranní Lidové noviny 26, č. 243 (5. září 1918), str. 1–2, Beseda, pod názvem Na uherské půdě II; Proletkult 1, sv. 2, č. 19 (6. prosince 1922), str. 297–299.

Str. 48: 9 zeje z nízké budovy] nalézá se v nízké budově P, LN; 11 kafe] kafe LN; 17 hádka] hádka, první denní hádka LN; 27 rozdávána je] rozdává se P, LN; 32 zbroji] výzbroji LN.

Str. 49: 5–6 Něco... roznášeno] Něco se tu nakládá, skládá, přenáší, maso se roznáší P, LN; 6 kuchyní,] kuchyní, dělá se pořádek, LN; 19 dopadne. Inspekční] dopadne; za pokus mu to vždy stojí. Inspekční LN; 36 tribunky] z tribunky P, LN; 36–37 zvláště narychlo] zvláště a narychlo P, LN.

Str. 50: 1–2 spokojeněji, když se neděje nic slavnostního] spokojenější, když se neděje nic slavnostnějšího P] spokojeněji, když se neděje nic slavnostního LN; 3 lesknou rozkoší] lesknou rozkošně LN; 13 podávají] se rozděluje P, LN; 26 tvoří] činí P, LN; 30–32 děje se za chvíli... pozornosti] koná se za chvíli... pozornosti P] koná se za chvíli 3 řádky konfiskovány. Zde nevzbuzuje však pozornosti LN; 36–37 ledabyly, bez vyšších šarží, nejde-li] ledabyly, nejde-li P, LN.

Str. 51: 1 prostocviky] také prostocviky P, LN; 8 si odvolají] odvolají si LN; k befělu] k befělu LN; 9 už] užuž P, LN; 13 v LN asi 2 řádky konfiskovány; 14 je rozdávána] se rozdává P, LN; 16 jak] jako LN; 20 zajímavý] zajímavým LN; 22 zdomácnělý voják] voják zdomácnělý LN; 23–14 bohům kasárenského světa] kasárenskému světu LN; 30 tím] ním LN; 31 šeptala] děla LN.

Str. 52: 4 jejichž] jichž LN; 5–6 velkého děje historického] velkého historického děje P] velkého přerodu západního života LN; 6 ohromným] s ohromným LN; 7 s vynucenou obětavostí] s obětavostí LN; 10 běží o to, proč je prolévána] běží o to, proč se prolévá P] záleží na tom, proč se prolévá LN; 12–13 smyslu. Krev... revoluce.] smyslu. LN.

Str. 53 XI. Ranní Lidové noviny 26, č. 250 (12. září 1918), str. 1–2, Beseda, pod názvem Na uherské půdě III; Proletkult 1, sv. 2, č. 20 (13. prosince 1922), str. 313–315. Na obálce mylně uvedeno č. 19. – Reminiscence o náletu se týká Neumannovy cesty z dovolené začátkem června 1917 (podrobněji v závěru X. kapitoly knihy Bragožda, nazvané Stejnou cestou zpět, zde na str. 250) a častých náletů francouzských letadel na

ustupující rakouskou armádu v září 1917 v okolí Ochridy (podrobně třetí část kapitoly Ústup z knihy Bragožda, zde na str. 261).

Str. 53: 8 chvíle, která by byla trapně dlouhá] čas, jenž by byl někdy trapně dlouhý *P, LN*; 12 velikost výsledků] v krásu velikých konců a výsledků *P*] v krásu velebných konců a výsledků *LN*; 31–34 náměstí... nemocnice vojenské] náměstí a je naplněna ruchem záložní vojenské nemocnice, podivně kontrastuje svou velkoměstskou úpravností, dosti příjemnou, s tímto zpustlým bahniskem *P, LN*.

Str. 54: 2 cvičovalo vojsko, pálena byla] cvičilo tu a tam vojsko, pálena se *P, LN*.

Str. 55: 1 z umíněnosti] z umírněnosti *P*] z umíněnosti *LN*; 16 byla] byla aspoň *LN*; 26 záviselo] záleželo *P, LN*; 35 teprv] teprve *P*] teprv *LN*.

Str. 56: 6–8 létadla... jsou-li] letadla jsou dnes v naší mysli především stroje válečné, že spatříme-li je nad sebou, jest první naší otázkou, jsou-li *P, LN*; 16 závisí] záleží *P, LN*; 22 uvnitř] vnitřně *P, LN*; 31 které bylo možno] které možno *LN*; 32 ubylo na zdatnosti. Ono ostatně běželo] ubude na zdatnosti. Ono se ostatně jednalo *LN*.

Str. 57 *XII*. Ranní Lidové noviny 26, č. 257 (19. září 1918), str. 1–2, Beseda, pod názvem Na uherské půdě *IV*; Proletkult 1, sv. 2, č. 20 (13. prosince 1922), str. 315–317. Na obálce mylně uvedeno č. 19.

Str. 57: 2 Přicházívala] Přicházívá *P, LN*; netoliko] nejen *P, LN*; 3 zřetele] ohledy *LN*; 8 lidstvo] národ, bojující lidstvo *P, LN*; 10–11 v rakouské češtině] v češtině vojenské *LN*; 11 beze škody zabrániti, nebo] zabrániti, anebo *P, LN*; 14–22 Pro nás... železem.] Odpověď je nasnadě, třebaže národové, lidstvo vůbec, rajtují dosud na nejsměšnějších koníčcích svých zásad, předsudků, konvencí, bohů a ďáblů a příliš často nedovedou na nejjednodušší otázky odpovědět tak, jak to káže jejich *prospěch*. *P, LN*; 23 Světová] Soudobá *LN*; 24–25 i slabomyslných... očekávali jsme] a slabomyslných... očekáváme *LN*; 25 dobře pro celý svět, mohla osvítiti] dobře nejen pro sebe, nýbrž pro celý svět, osvíti snad *LN*; 26 a posunouti] a ve svých důsledcích posune *LN*; 29–30 I nejprostější voják by pochopil] Pak, budou-li ještě vojny, pochopí i nejprostější voják *LN*; 33 postupu.] postupu. Zatím se to vždycky nechápe. *P, LN*; 35 lidí tvůrčích] lidí *P, LN*.

Str. 58: 2–4 zřetelů... snadno] ohledů, snadno *P, LN*; 5–6 Nehledíc k tomu] Vedle toho nesmíme také zapomenouti *P, LN*; 7 dobrými vojáky] nikdy dobrými vojáky v pravém smyslu slova *P, LN*; 7 bývá] jest *P, LN*; 10 zřetelů] ohledů *P, LN*; 14 přes padesát] padesát *LN*; 17 někdy nadbytek] nadbytek *P, LN*; 28 bylo to] by to nebo jest *LN*; 36 a obecná] a jednou obecná *LN*.

Str. 59: 5 kdy] času *P, LN*; 9 zřetele] ohledy *P, LN*; 14 vliv] nějaký vliv *P, LN*; 16 snad jednou] jednou *P, LN*; 20 zřetele] ohledy *P, LN*; 26 situacích] věcech *P, LN*; 27 ač prospěla mi celkem na vojně více takzvaná] ač více prospěla mi celkem na vojně *P, LN*.

Str. 60: 3 závažnějších] závažných *LN*; 28 o mně něco] něco o mně *LN*.

Str. 61: 9 o své básnické popularitě] o své popularitě *LN*; 12–13 nechouím k hore. Spíše ... na štiru.] nepůjdu k hore ... *LN*.

Str. 62 *XIII*. Ranní Lidové noviny 26, č. 264 (26. září 1918), str. 1–2, Beseda, pod názvem Na uherské půdě V; Proletkult 1, sv. 2, č. 21 (20. prosince 1922), str. 328–330. – Brzy po svém příchodu do Szegedu se Neumann sprátelil s obchodníkem kožemi Ladislavem Procházkou, který později odešel – již z Kiskundorozmy – do důstojnické školy v Szegedu, jak o tom píše Neumann své ženě v dopise z 15. srpna 1915. Procházka za války padl a Neumann napsal na jeho paměť básně In memoriam L. P., obsaženou ve sbírce 1914–1918 (1927), B III, str. 164.

Str. 62: 5 Volnou chvíli] Volný čas *P, LN*; 25–26 „Vy do toho nelezte“] „Vy toho nedělejte“ *LN*; 30–31 zatvrzelosti] tvrdošíjnosti *P, LN*.

Str. 63: 10 ani] aniž *LN*; 31 a tak sotva] a tak čas nám stačil sotva *P, LN*; 32 se dělo] se to dělo *P, LN*.

Str. 64: 9 rekrutovy] rekruta *P, LN*; 13 slohu] „slohu“ *LN*; 24–25 ale bylo zase již kdy vrátiti se] ale byl čas, abychom se vrátili *P, LN*; 27 tentokrát] tentokráte *P, LN*; 28 jsou Szegedu tím, čím Praze] jsou pro Szeged tím, čím pro Prahu byla kdysi *LN*.

Str. 65: 2 ba ani všednodenní] (ba ani všednodenní) *LN*; 5–7 jsme se málo stykali ... rozjímání.] jsme se téměř nestýkali mimo službu. *P, LN*; 8 od své] od naší *P, LN*; 9 již] už *P, LN*; 11–12 káva kasárenská, vůbec jsme tehdy nečekali] kasárenská káva, vůbec jsme nečekali *P*] kasárenská káva, jsme nečekali *LN*; 14 doby] časy *P, LN*; opovrhnutí] opovrhovati *LN*.

Str. 66 *XIV*. Ranní Lidové noviny 26, č. 271 (3. října 1918), str. 1–2, Beseda, pod názvem Na uherské půdě VI; Proletkult 1, sv. 2, č. 22 (27. prosince 1922), str. 347–349. – V polovině června 1915 byl 28. pluk rozpuštěn a vojáci měli být zařazeni do pluků jiných. Ale později byl rozkaz odvolán a Neumann zůstal v Szegedu. V textu naráží na svůj pobyt v oční nemocnici, o kterém podrobně píše ve *XXII*. kapitole, zde na str. 102. Narážka na maďarského doktora v Elbasanu se týká dr. Eberhardta, podrobně viz *XIV*. kapitolu v knize Elbasan, nazvanou Maďar, zde na str. 181.

Str. 66: 3 pracující lid] lid *P, LN*; 4 obranné postoje] obranný postoj *P, LN*; 5–6 velikašské hulvátství, chytráctví vládnoucích] nebo velikašské hulvátství mommsenovského druhu *P, LN*; 14 tehdy] tehda *LN*; 14–15 mezi evropskými národy] mezi národy *P, LN*; 17–19 Otázka ovšem ... abych se neblížil] Otázka náleží ovšem především antropologům, ač jinak zdá se pravděpodobno, že nedaleká budoucnost uvidí věci maďarské v jasnějším světle. Tyto myšlenky nebránily mi však, abych se neblížil *P*] ... budoucnost, naše děti již uvidí ... *LN*; 25–26 k některým Němcům] k Němcům *P, LN*.

Str. 67: 1 často téměř vlastenecky rád] často rád *P, LN*; 2 zeměpisné představy] zeměpisné a narodopisné představy *LN*; 6 hůře: zejména] hůře: možno již dnes říci, o čem se bude po válce asi velmi pravděpodobně hovořiti, že zejména *LN*; 8 člověku netřeba býti nacionalistou] člověk nemusí býti nacionalista *P, LN*; 10 s lidem své domovské země] se svým národem *P, LN*; 11–12 svých soukmenovců a pak] svých a pak *P, LN*; 21 zase do Čech] do Čech *P, LN*; 23 nacionální „aféry“] ty „aféry“ *P, LN*; 24–25 ze řemesla ... tříd.] nemají na práci nic užitečnějšího a neznají asi zábavy uslechtilější. *P, LN*.

Str. 68: 5–6 šlo mu děvče] šlo děvče *P, LN*; 26 klukovina] klukovinka *LN*; 32–33 i s bolestnými] s bolestnými *P, LN*.

Str. 69: 25 oční nemocnici zemské] zemské oční nemocnici *P, LN*; 28 za několik let] za patnáct let *P*] za padesát let *LN*; 38 jinde] jindy. – *LN*.

Str. 70: 7–9 než bije. Netřeba snad] než bije. Nechci však tím říci, že nepřichází někdy chvíle, kdy je v jeho vlastním zájmu nutno, aby se bil, a řádně bil. Netřeba snad *P*] než bije. Nechci tím však říci, že nepřichází někdy chvíle, kdy je v jeho vlastním zájmu nutno, aby se bil, a řádně bil. Maďarský lid má sotva chuť s námi se bít. Až prohlédne situaci, dostane spíše chuť bít do svých pánů, zkažených kavalirů. Ale tito paní, jedna ze skvrn evropského života, brzy se umírní ve své zpupnosti. Očekávám, že budou co nevidět zdvořilí ke všem svým sousedům. – Netřeba *LN*; 10 nevraživosti ve stycích] nevraživosti ani ve stycích *LN*; 13 „naši“] naši *LN*.

Str. 71 *XV*. Ranní Lidové noviny 26, č. 278 (10. října 1918), str. 1–2, Beseda, pod názvem Na uherské půdě VII; Proletkult 1, sv. 2, č. 22 (27. prosince 1922), str. 349–351. – 24. června 1915 byla část szegedské posádky odvelena do blízkého městečka Kiškundorozmy, kde zůstala až do 18. listopadu 1915, kdy se vrátila do Szegedu a byla definitivně zformována na pochod na balkánskou frontu.

Str. 71: 15 z mého] z mého *LN*; 19 naskýtá] naskytá *LN*.

Str. 72: 5 podle] dle *LN*.

Str. 73: 29 tehdy] tehda *LN*; 34 se chystala fůra odjet] se chystala odjet *P, LN*.

Str. 74: 11 Sotva se však] Sotva však se *P*] Sotva se však *LN*; 12 znala] dobře znala *LN*; 19 příhoda] lehkověrnost *LN*.

Str. 75 *XVI*. Ranní Lidové noviny 26, č. 285 (17. října 1918), str. 1–2, Beseda, pod názvem Na uherské půdě VIII; Proletkult 1, sv. 2, č. 23 (3. ledna 1923), str. 362–363. – V Kiškundorozmě se Neumann přátelil kromě již dříve zmíněného Ladislava Procházky také s kadetem Mudrou, bývalým vedoucím redaktorem Dělnických listů ve Vídni. Své dojmy z pobytu v Kiškundorozmě lyricky ztvárnil v básni Noc v Kiškundorozmě, otiskované v Ranních Lidových novinách 23, č. 210 (6. srpna 1915), str. 2, knižně ve sbírce Třicet zpěvů z rozvratu (1918), a Maširovali jsme, která za Neu-

mannova života nebyla vůbec tištěna; srov. B III, str. 174 a 360. Zmínka o albánském městě Kavaji se týká Neumannova pobytu v Albánii a jeho cest pro sanitní materiál, srov. XII. kapitolu z knihy Elbasan, nazvanou Cesty do Drače, zde na str. 150, a báseň Cestou z Drače do Kavaje, Lumír 44, č. 10 (22. září 1916), str. 433, pod titulem Mezi Dračí a Kavajou a s datací 1. srpna 1916, knižně ve sbírce 1914–1918 (1927), B III, str. 190. Bragožda je vesnice u Ochridského jezera, kde Neumann pobýval na jaře a v létě r. 1917. Srov. knihu Bragožda, kapitoly III–IV, nazvané Na tvrdé půdě a Před dovolenou, zde na str. 223 a 227.

Str. 75: 5 ve Vídni, a vyšli] ve Vídni tuším, a vyšli LN; 11–12 jsem se chvíli bránil] jsem se bránil P, LN; 17 počalo] počlo LN; 23 příliš] příliš LN; 25 jako by] jako by současně LN; z téhož důvodu] z téhož důvodu LN; 31 docela] zcela LN; 33 vlastně bez domova] vlastně člověk bez domova P; 35 tíhnu na venkov] tíhnu silně na venkov LN; 35 – str. 76: 1 přístřeší a povinnosti] přístřeší, rodinu, povinnosti LN.

Str. 76: 5 „Všude a nikde.“ Jiný se otázel] „Všude a nikde.“ Jiný se tázal P] „V českých zemích všude a nikde.“ Jiný se tázal LN; 7 urazil, když jsem] urazil, domnívaje se, že si z něho tropím šašky, když jsem LN; 13–15 na Žižkově... Mohl jsem] na Žižkově, teď jsem bydlil na Smíchově a šilhal po vzdálenější a zelenější periférii. Mohl jsem P] na Žižkově, teď bydlím na Smíchově a šilhám po vzdálenější a zelenější periférii, a vedle toho zalétají mé touhy... Mé touhy! Ty myslí na skutečný domov, na svůj pevný bod ve vlasti, na kus venkovské půdy, na zcela všední ideál domova tolika lidí. Krátce: neměl jsem *pravého* domova, poněvadž jsem nedosáhl dosud ve vlasti takového pevného bodu po své chuti. Proto tedy mohl jsem LN; 16–17 za hranicemi a i] za hranicemi své vlasti a i P, LN; 19 ji] jí LN; 24 jsem byl] byl jsem P, LN; úžlabiny... nad Ochridským] užlabiny... pod Ochridským LN; 26 žítí] žítí LN; viděti] uviděti LN; 35–36 jinde. Tak] jinde. A skončiti v pravém domově jako po mnoha krásných milenkách u věrné ženy. Tak LN.

Str. 77: 1 s domovem] s vlastí P, LN; jeho] jejích P, LN; 6 kdy] času P, LN; 11 domova vnuceného] vnuceného domova P, LN; 19 musil] musel LN; 21 nemotorným] těžkopádným P, LN; 22 o 200 korunách] v obnosu 200 korun P, LN; 28 činí] činí pak LN; 34 pouze] toliko P, LN.

Str. 78: 2 kdybych zde doválčil] kdybychom zde doválčili LN; 18 „darů božích“] darů božích LN; 19 světa zeleného] zeleného světa P, LN; 21 kdy] času LN; 22 Zato však později] Zato později LN.

Str. 79 XVII. Ranní Lidové noviny 26, č. 299 (31. října 1918), str. 1–2, Beseda, pod názvem Na uherské půdě IX; Proletkult 1, sv. 2, č. 23 (3. ledna 1923), str. 363–365. – Poznámka o moři se týká zážitku na pochodu do Albánie; Neumann popisuje podrobně své dojmy v kapitole VI, nazvané O hladu a pokrmeh, z knihy Elbasan, zde na str. 125, a v kapitole Moře z knihy Bragožda, zde na str. 280.

Str. 79: 7 louky;] louky: *LN*; 25 ke druhému] k druhému *P, LN*; helekavým hlasem] hulákavým hlasem *P, LN*.

Str. 80: 14 ano,] ano, chybí, *LN*; 19 žádných] řádných *LN*; 29 zelené papriky] sladké papriky *P, LN*; 37–38 větrné mlýny.] větrné mlýnky. *LN*.

Str. 81: 5 potkáváme] potkáme *LN*; 8 přímého] bezprostřední *P*] bezprostředního *LN*; 9 hned] ihned *P, LN*; 18 ona] ona *LN*; 27 Moji] Moji *LN*; 30 van Dycka] Rembrandta *P, LN*.

Str. 82: 26–27 s jedním větrňákem, a] s jedním, a *P, LN*; 36–37 horečkou od zdravého, klidného chodu] od světa větrňáků, jako horečný rej se liší od zdravého, klidného chodu *LN*.

Str. 83 XVIII. Ranní Lidové noviny 26, č. 313 (14. listopadu 1918), str. 1, Beseda, pod názvem Na uherské půdě XI; Proletkult 1, sv. 2, č. 24 (10. ledna 1923), str. 378–380.

Str. 83: 2 bylo odpuštěno. Mnoho bylo] bude odpuštěno, nikoli všechno. Mnoho bude *LN*; 4 zůstaly nepotrestány. Měli jsme a máme] měly by zůstat nepotrestány. Dnes máme příliš *LN*; 5–7 pomalu mělo ... aby byli] pomalu musí dojít k tomu, že krok za krokem bude na nesporné viníky ukazováno přímým prstem a přísným slovem, že budou *LN*; 8–11 veřejnost. Místo ... třídy.] veřejnost. *LN*; 14–16 žaludek ... určují] žaludek, povaha zděděná a přírodou nadiktovaná *P, LN*; 17–18 knihami nebo životem] životem *P, LN*; 22 u mužstva a každý] u mužstva mezi laskavými a každý *LN*; 31 bylo odpuštěno, nemělo být odpuštěno] bude odpuštěno, nikoli *LN*.

Str. 84: 1 Kromě jednoho případu nebyl] Kromě jednoho případu, o němž chci obšírněji pojednat, poněvadž to byl pozoruhodný český typ, nebyl *P*] Kromě jediného ... *LN*; 7 bylo odpuštěno, nemělo být odpuštěno] bude odpuštěno, nikoli *LN*; 8 V rakouské] v bývalé rakouské *LN*; 22 zná] znal *P, LN*; 34 ozbrojené!] ozbrojené *LN*; 38 setniny *LN*.

Str. 85: 12 bylo odpuštěno, nemělo být odpuštěno] bude odpuštěno, nikoli *LN*; 13 Prodělal] Prodělával *LN*; 14–15 který nedlouho po vojně] o němž budu ještě vypravovati a který nedávno *LN*; 18–19 odpovědni] zodpovědni *LN*; 21 zatínají] zatínali *P, LN*; 29 jim zapomenouti] kdyby to zapomněli, kdyby jim zapomněli *LN*; 37 ve společnosti] v české společnosti *LN*.

Str. 86: 3 jimi] jím *LN*; 13 zároveň] současně *LN*.

Str. 87 XIX. Ranní Lidové noviny 26, č. 348 (19. prosince 1918), str. 1–2, Beseda, pod názvem Na uherské půdě XII; Proletkult 1, sv. 2, č. 24 (10. ledna 1923), str. 380–381.

Str. 88: 14 nevyjímajíc] nevyjímaje *LN*; 35 se vyspal] se asi vyspal *P, LN*.

Str. 89: 12 kasárenské] jakési *P, LN*; 20 to] toto *P, LN*; 26 býval hezký] býval takový hezký *LN*.

Str. 90: 3 zvlášť] zvlášť LN; 35 toužíce po klidu] toužíce jen po klidu LN.

Str. 91 XX. – V Kiškundorožmě žil Neumann spíše životem venkovana než životem vojáka. V dopise své ženě píše 12. července 1915: „... Koncem minulého týdne byl jsem ve velikém nebezpečí, že pojedu náhle v noci s komandýrkou na žně Maďarům: je prý to samo sebou dost zlé a za vedra příšerné. Ale z vyšší vůle byl jsem vyrazen. Tuto vyšší vůli pozoruji až nápadně při různých příležitostech, ač neznám dosud její důvod...“ Z Kiškundorožmy odešel také básníkův přítel Ladislav Procházka (viz pozn. ke kapitole XIII), v jehož společnosti trávil básník volné hodiny. Neumann se věnuje pozorování krajiny a života v ní, rybolovu a své službě v honvěděském hřebčinci. Jeho majitel, hrabě Hcyos, je připomenut také v básni Noc v Kiškundorožmě, Ranní Lidové noviny 23, č. 210 (6. srpna 1915), str. 2, knižně ve sbírce Třicet zpěvů z rozvratu (1918), B III, str. 174. Neumann také píše, i když většinou jen příležitostně verše pro své velitele. 25. července sděluje Boženě Neumannové: „... Byl tu ‚malíř‘ Rélink, tak dělal hejtmanovi kresbu a já k tomu veršičky, které mi zkazil.“ Jde o Karla Rélinka (Röhlinga), jehož Neumann připomíná i v textu, českého malíře a ilustrátora, který pracoval především pro německé satirické listy. Později za okupace kolaboroval s Němci a zemřel sebevraždou v květnu 1945, pětasedesátiletý. – Varšava, jejíž pád rakousko-uherská vojska oslavovala, byla dobyta Němci 5. srpna 1915. V této souvislosti připomínaný redaktor II. je Arnošt Heinrich (1880–1933), šéfredaktor Lidových novin, politik, za světové války člen mafie. V dopise Boženě Neumannové z 22. srpna 1916 Neumann píše: „... budu Heinrichovi ‚do smrti‘ vděčen za to, že mne zasvětil do jistých věcí, kdy byly ještě málo známy... a tím velmi mi usnadnil ‚vojnu‘.“

Str. 96 XXI. – 20. srpna 1915 přijela do Kiškundorožmy Božena Neumannová s dcerou Soňou, tehdy bezmála desetiletou. Po Neumannově odvelení do Szegedu 18. listopadu téhož roku se přestěhovala rodina za ním. Přesné datum jejich odjezdu z Maďarska není ověřeno, ale pravděpodobně zůstaly v Szegedu do konce února 1916. Svědčí pro to fakt, že v pozůstalosti Boženy Neumannové nejsou z doby od 20. srpna 1915 do začátku března 1916 uloženy žádné dopisy. Důkazem je také dopis z pozůstalosti Viktora Dyka z 26. února 1916, který mu zaslal Neumann z Dolní Tuzly a kde mj. píše: „Boženka je stále v Szegedu ještě.“ (KorDNČ, str. 43.) V Kiškundorožmě se Neumannova rodina stýkala hlavně s poručíkem Karlem Bondym (poručík B.), o němž Neumann píše ještě v X. kapitole knihy Bragožda, nazvané Stejnou cestou zpět, zde na str. 250. Osudy básně, o které se Neumann zmiňuje na závěr této kapitoly, jsou velmi pestré. Báseň se jmenuje Hoch a byla nalezena mnohem později, až po Neumannově smrti, Bohumilem Novákem v pozůstalosti Hanuše Jelínka, který byl v té době spoluredaktorem Lumíra. Na rukopisu básně není cenzorských poznámek, báseň patrně neprošla již v redakci Lumíra a Dyk i Jelínek na

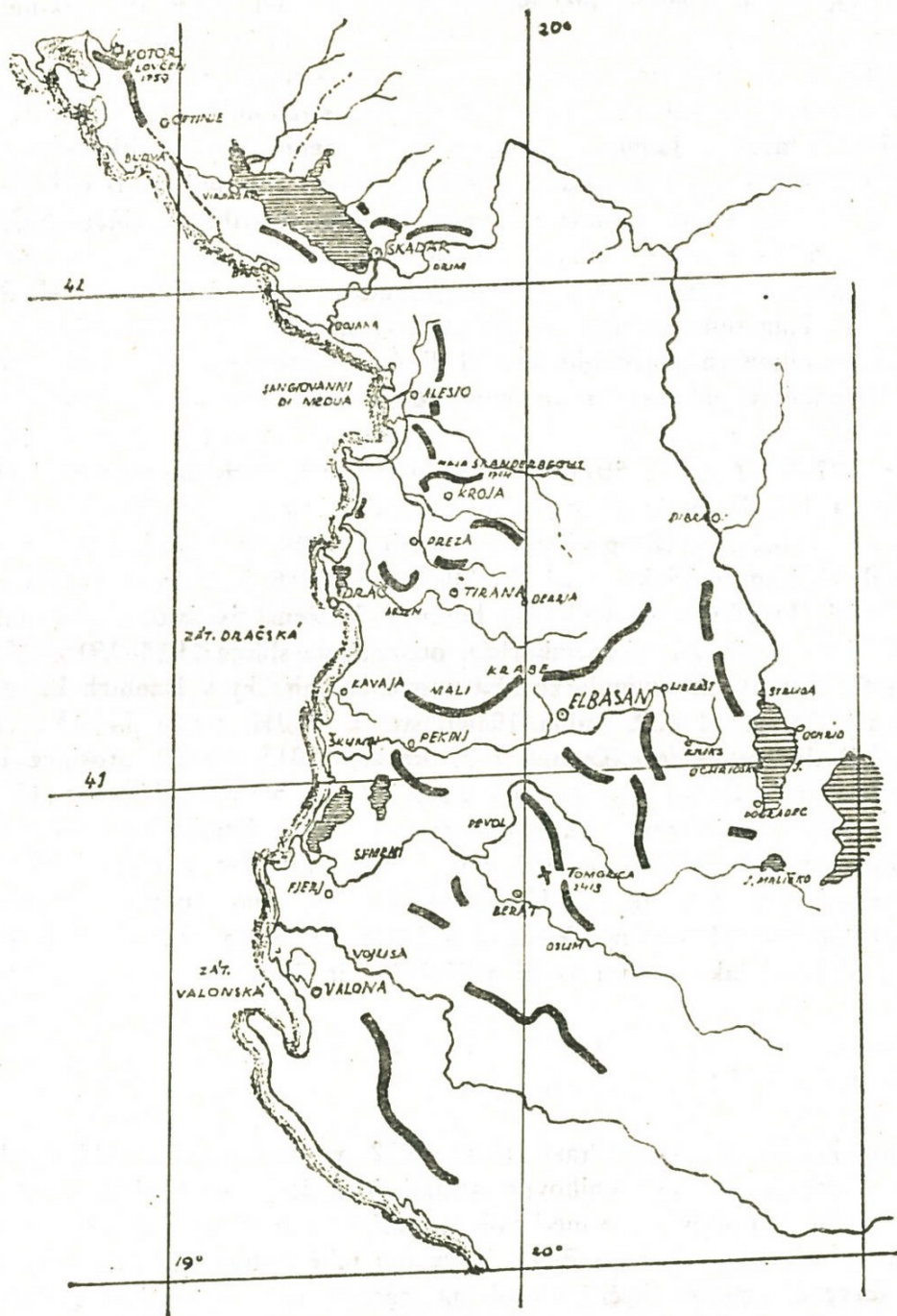
ni zřejmě později zapomněli. Neumann velmi želel ztráty této básně, jak o tom svědčí dopis V. Dykovi z 27. listopadu 1917, v němž píše: „... Ještě jeden dotaz podobný mám na srdci – a sice již velmi dlouho. Ještě z Uher v 1915 zaslal jsem Vám, jak se snad pamatujete, báseň Hoch, kterou jste nemohl v Lumíru tisknout kvůli mravnostním námitkám cenzury. Prosím Vás, máte dosud někde rukopis této básně? Nemám totiž opisu a báseň ta byla mi velmi milá, takže bych ji nerad ztratil...“ (KorDNČ, str. 45.) Báseň Hoch vyšla spolu s básní Maširovali jsme pod titulem Dvě neznámé básně dne 3. června 1955 u příležitosti otevření Síně St. K. Neumanna v Památníku národního písemnictví v Praze na Strahově a k 80. výročí básníkůvých narozenin. Vydal ji Čs. spisovatel a Památník národního písemnictví jako soukromý neprodejný tisk. (Srov. B III, str. 358.)

Str. 102 XXII. – 11. listopadu 1915 byl Neumann zařazen do pochodové setniny a 18. listopadu se vrátil do Szegedu, aby se zde připravil na odchod na Balkán. S 18. pochodovou setninou však neodešel, protože onemocněl zánětem rohovky a až do 30. ledna 1916 ležel v szegedské oční nemocnici. Lyrický doprovod této kapitoly Válčení civilistova tvoří cyklus básní Magyar kir. állami szemkórház, otištěný ve sbírce 1914–1918 (1927), a báseň stejného názvu, publikovaná pouze časopisecky v Ranních Lidových novinách 24, č. 21 (22. ledna 1916), str. 1, B III, str. 177–183 a 361. Srov. též dopisy Viktoru Dykovi z 2. prosince 1915 a z 20. prosince 1915 a dopisy Karla Čapka Neumannovi z prosince 1915, Kor DNČ, str. 42, 43, 154 a 155. Reminiscence na nálety francouzských letadel se týká ústupu rakouské armády v září r. 1917, srov. kapitolu Ústup v knize Bragožda, zde na str. 253. 31. ledna se Neumann hlásil u svého pluku a byl zařazen do 19. pochodové setniny, která 10. února 1916 opustila Szeged. Neumann odcházel jako sanitní voják přičiněním dr. Breindla.

ELBASAN

Tato knížka vyšla v Praze v r. 1922 v družstevním nakladatelství Kniha jako 3. svazek Knihovny socialistické kultury. Vytiskla ji firma Neuber, Paur a spol. na osmerkovém formátě, v rozsahu 164 stran. Obsahovala 21 ilustrací Václava Fialy, který byl také autorem obálky (byla cihlově červená s modře tištěným titulem, jménem autora a kresbou s elbasanským motivem). Třetí strana knihy, nečíslovaná, uvádí titul, pátá strana, rovněž nečíslovaná, nese jméno autora, titul s podtitulem Válečné vzpomínky, při dolním okraji pak údaj o místě vydání a vrocení. Autorem perokresby mapky Albánie a Černé Hory na str. 157 je rovněž Václav Fiala. (Přetiskujeme ji na str. 392.) V tiráži (na str. 163) je údaj o knižnici, autoru ilustrací, znak nakladatelství a při dolním okraji údaj o tiskaři a nakladatelství.

Autor kreseb Václav Fiala (nar. 1891), malíř, afišista a návrhář knižních vazeb, později profesor v Kutné Hoře, je oním kamarádem F. (ka-

marádem malířem). o němž Neumann několikrát píše v knize Elbasan (mi. v II. kapitole Klášter a v VI. kapitole O hladu a pokrmeh, zde na str. 111 a 125), dále v úvaze Moře z knihy Bragožda, zde na str. 280; vystupuje také v pohádce O minaretu, kterak šel na procházku, a o vojáčkovi, který se přitom najedl, zde na str. 291. Fiala prodělal s Neumannem tažení ze Szegedu do Elbasanu a básník v něm našel skutečného přítele.

Elbasan byl publikován také časopisecky, a to kapitoly I–VIII v Červnu (Č) v l. 1919–20, zbývající část v Kmeni (K) v l. 1920–21.

Obsahem knihy jsou Neumannovy zážitky z albánského etapního města Elbasan, kam přišla 19. pochodová setnina 28. pluku 5. června 1916 trasou Szeged (10. února 1916), Dolní Tuzla (25. února–2. května 1916), Bileča, Trebinja, Grab, Mrcina, Igola, Todo, boka Kotorská (17. května 1916). Lovčen, Njeguš, Rijeka, Skadar, Alessio, Tirana, Mamuraš, Elbasan. Neumann v Elbasanu prožil téměř deset měsíců jako sanitní voják. 14. března 1917 byla jeho jednotka odsunuta na pogradecký úsek fronty.

V roce 1922, kdy začátkem listopadu kniha Elbasan vyšla, probíhala právě v tisku diskuse o mladé básnické generaci (srov. Soupis díla St. K. Neumanna, 1960, a Literatura o životě a díle St. K. Neumanna, Česká literatura 23, č. 5 (5. listopadu 1975), str. 457. Zájem kritiků o Neumannovu osobu a jeho dílo i názory byl obrácen tímto směrem; snad proto je kritický ohlas Elbasanu poměrně malý. Představují ho hlavně dvě recenze A. M. Piši, jedna v Proletkultu 1, sv. 2, č. 16 (15. listopadu 1922), str. 251–252, druhá v Rudém právu 3, č. 269 (17. listopadu 1922), str. 7, a recenze Arne Nováka v Lidových novinách 30, č. 589 (24. listopadu 1922), str. 7.

Naše vydání vychází textově z vydání knižního. Data časopiseckých otisků a různotočení uvádíme u jednotlivých kapitol v poznámkovém aparátu. V tomto textu je různotočení spíše stylistické povahy a mnohem méně obsáhlé, než je tomu u textu Válčení civilistova. Mezi časopiseckým otiskem v Červnu a Kmeni a knižním vydáním uplynuly pouze dva roky; také básnickovy politické názory nabyly po skončení války definitivnější podoby.

Str. 107 I. *Olivový háj*. Červen 2, č. 12 (22. května 1919), str. 109 až 110. – O trase pochodu Neumannovy jednotky viz podrobně v úvodní poznámce ke knize na str. 391.

Str. 107: 3 dveře] dvěře Č.

Str. 108: 7 Tiranu;] Tiranu, Č; 32 vane] jede Č.

Str. 109: 6 káfčo] kafčo Č.

Str. 111 II. *Klášter*. Červen 2, č. 24 (14. srpna 1919), str. 213–214. – Zážitek pohřbu černohorského dítěte na básníka velmi silně zapůsobil. Zpracoval tento motiv ještě v kapitole Lovčen v knize Bragožda, zde na str. 285. Také v dopise Boženě Neumannové z 20. května 1916 píše mj.: „Dnes jsem spal na hřbitově v pravoslavném kostelíku, bylo tam chladno.

Na hrobce venku jsem snídal, vedle byl pohřeb černohorského děčka.“

Str. 111: 23 šedivým] šedým Č.

Str. 113: 36 roztlouká posbírané pecky] tluče pecky Č.

Str. 114 III. *Hilfsplac*. Červen 2, č. 26 (28. srpna 1919), str. 230–231. – V Elbasanu sloužil Neumann u sanity, kam se dostal přispěním dr. Breindla již při odchodu ze Szegedu (srov. XXII. kapitolu knihy Válčení civilistovo, zde na str. 102). V elbasanské posádce byl na jeho příchod upozorněn lékař dr. Kolář, o kterém se pak Neumann průběžně zmiňuje v dalších kapitolách, především ve XIV. kapitole nazvané S doktorem, zde na str. 175. 13. června píše Neumann své ženě: „Šťěstí mne dosud neopustilo, přešel jsem hned na marodku čili hilfsplac k panu dr. Kolářovi, který je velice hodný a zná mne.“

Str. 114: 10 mnoha] mnohých Č; 11 přirozeně mezi námi neužívalo] vůbec neužívalo ani mezi námi Č; 16 „optimistou“] optimistou Č; 33 srovná-li] srovnává-li Č.

Str. 116: 22–23 severovýchodní] severní Č.

Str. 117: 22 několikanedělní Č] několikadenní.

Str. 118 IV. *Přátelé*. Červen 2, č. 27 (4 září 1919), str. 237–238. – V elbasanském hilfsplace sloužil Neumann se dvěma učiteli, pražským Emanuelem Tichým a venkovským učitelem Kolmanem a s lesníkem Aloisem Kolským. Narážka o rozpuštění 28. pluku je podrobněji zpracována v kapitolách XIV–XV Válčení civilistova, zde na str. 66 a 71. Ke zmínce o dobytí Lovčenu srov. úvahu Lovčen z knihy Bragožda, zde na str. 285.

Str. 119: 5 Bozi] Bože Č; 26 a na srdci] a srdci Č.

Str. 120: 4 sličný] slíčný Č; 9 prodajných] prodejných Č.

Str. 121: 4 příliš střízlivými] střízlivými Č; 10 zvláštní] své zvláštní Č.

Str. 122 V. *Den ze dne*. Červen 2, č. 29 (18. září 1919), str. 257–258. – Lyrickým ztvárněním některých motivů této kapitoly je báseň Léto v Elbasanu, otiskovaná v Lumíru 46, č. 3 (31. ledna 1918), str. 115–116, knižně ve Třiceti zpěvech z rozvratu (1918), a Motiv z Elbasanu, otiskovaná v Ranních Lidových novinách 26, č. 197 (21. července 1918), str. 1, knižně ve sbírce 1914–1918 (1927), B III, str. 187 a 189.

Str. 122: 34 lžíčky] lžičky Č; 35 jód] jód, jód Č.

Str. 123: 1 umyvadlo] umývadlo Č.

Str. 124: 33 zároveň] současně Č.

Str. 125 VI. *O bladu a pokrmeh*. Červen 2, č. 30 (25. září 1919), str. 265–267. – Motiv seznámení s mořem je podrobněji zpracován v kapitole Moře v knize Bragožda, zde na str. 280. Srov. též dopis Boženě Neumannové z 18. května 1916, kde básník píše mj.: „... včera v pět hodin odpoledne koupal jsem se v moři naproti Porto Roso. Všechno je to hodně šedivé, ale milé. Kdyby bylo jen dosti chleba!“

Str. 127: 13 přímo] právě Č; 22 lžicemi] lžícemi Č.

Str. 128: 8 která] kteráž Č; 13 neokusil (na...] neokusil, na... Č; 14 nikdy nespěchám),] mám vždy dosti času, Č; 36–38 hlt. Později... jakosti.] hlt. Č.

Str. 129: 13 valné důvěry ani] ani valné důvěry Č; 16 *pasáž od slova Ceny v Červnu chybí*.

Str. 130 VII. *Město. Červen 2, č. 31 (2. října 1919), str. 277–279.* – Připomínka pochodu k Ochridskému jezeru se týká přesunu Neumannovy pochodové setniny k Pogradci na jaře r. 1917. Podrobně viz kapitolu Pochod z knihy Bragožda, zde na str. 215.

Str. 130: 24 obchodně střízlivá] studený Č; 30 brašnáře, kloboučníky, sedláře] brašnáře, sedláře Č.

Str. 131: 1 prodané] prodejné Č; 2 jejichž] jichž Č.

Str. 132: 17 se špalírem] s řadou Č.

Str. 134: 7 pozapomenouti] přizapomenouti Č.

Str. 135: 17 lepší příležitosti] příležitosti Č; na druhou stranu] na lepší stranu Č; 18 domnělého hrdinu] hrdinu Č.

Str. 136 VIII. *Dopis z domova. Červen 2, č. 32 (8. října 1919), str. 285–286.* V Č bez názvu. – Lístek s adresou Elbasan, Albánie, bez čísla poštovní, adresovaný Boženě Neumannové, je uložen v literárním archívu PNP. Podle poštovního razítka byl odeslán z Říjky 22. května 1916.

Str. 138: 10 utiňuje] utěšuje Č; 23–24 jistě doby... rozvrácená rodina] bezpochyby doby, kdy rodina v dnešní úpadkové, nezdravé, rozvrácené formě Č.

Str. 140 IX. *Vpád cholery. Kmen 4, č. 13 (10. června 1920), str. 148 až 149.* – Některé motivy této kapitoly, zejména obraz domorodého cholero-vého pohřbu, zpracoval Neumann též v básni Vedro, Ranní Lidové noviny 26, č. 218 (11. července 1918), str. 1, s datací *Elbasan 1916*; knižně ve sbírce 1914–1918 (1927), B III, str. 191.

Str. 141: 24 dostal ses] dostal jsi se K; 36 nalomenou] malomocnou K.

Str. 142: 17 potkávals] potkals K.

Str. 143: 8 slunečními] slunečnými K.

Str. 144 X. *Laskavý kout. Kmen 4, č. 21 (5. srpna 1920), str. 242–243.* – Pod vedením učitele Tichého začal Neumann v Elbasanu malovat akvarelové obrázky na lístky poštovní, které pak posílal své ženě. V dopisech z té doby ji také několikrát žádal o štětce a barvy. V literárním archívu PNP je deponováno 52 těchto obrázků. Pohlednice s harémem je datována 10. října 1916.

Str. 144: 12 širého] širého K; 36 znečišťování] znečišťování K.

Str. 145: 21 skrovnou] skromnou K; 34 věrnou] s věrnou K.

Str. 146: 16 zároveň] současně K.

Str. 147 XI. *Marbula umírá*. Kmen 4, č. 35 (11. listopadu 1920), str. 410–411. Označeno mylně jako kapitola X. – Zážitek popsany v této kapitole na Neumanna silně zapůsobil, jak to dokumentuje dopis Boženě Neumannové ze 7. července 1916, kde píše: „... hovořili jsme a pili s doktorem až do druhé hodiny noční, v jednu zaskočil jsem k marodovi, který chtěl pít, já jediný jsem to slyšel. Div mi sklenici nespokl a pak pod rukama skoro mi umřel. Kůň kopl ho do břicha...“

Str. 150 XII. *Cesty do Drače*. Kmen 4, č. 39 (9. prosince 1920), str. 461–462; č. 40 (30. prosince 1920), str. 471–472; č. 41 (6. ledna 1921), str. 482–484; č. 42 (13. ledna 1921), str. 494–496. Kapitola je tu navíc rozdělena ještě do 24 částí. Trasu a časové rozmezí těchto cest popsal Neumann podrobně v textu. Vzpomínka na moře se týká přesunu 19. pochodové setniny z Dolní Tuzly do Elbasanu, kdy se Neumann 17. května 1916 koupal v boci Kotorské poprvé v moři. Viz též poznámku k VI. kapitole Elbasanu, nazvané O hladu a pokrmech, zde na st. 394. Část cesty podél moře vylíčil básník také v básni Cestou z Drače do Kavaje, která vyšla pod názvem Mezi Dračí a Kavajou a s datací 1. srpna 1916 v Lumíru 44, č. 10 (22. září 1916), str. 433, knižně 1914–1918 (1927), B III, str. 190.

Str. 150: 10 není maličkostí] není maličkost K; 13–14 procházka střední Albánií] procházka v střední Albánii K; 19 přivézti K] přivést; 28 dveře] dvěře K.

Str. 151: 13–14 pod svrchní pokrývkou] pod pokrývkou K; 16 stanového příslušenství] stanů K; 18 ke chlebu] k chlebu K.

Str. 152: 16 vedl oba. Felix pajdal] vedl oba, Felix pajdal K; 20 bez následků] bez následku K.

Str. 154: 22 psaníčka na rozloučenou] psaníčko na rozloučenou své rodině K; 31 vztyčenou] vztýčenou K.

Str. 156: 30 nějak málo] málo K.

Str. 157: 5 neb] nebo K; 6 všecko.] všecko! K; 10 křidou] křídou K; 12 jiného elbasanského] jiného K; 27 neřádného] velmi neřádného K.

Str. 158: 19 unaveného! –] unaveného. K; 34 lahví] láhví K.

Str. 159: 8 širého] širého K.

Str. 160: 2 do čtyrech] do čtyřech K; 28 vztyčil] vztýčil K.

Str. 161: 7 nemotorna] nemotorná K.

Str. 163: 17–18 nešetřil] neušetřil K; 29 spolu asi] asi spolu K.

Str. 166: 25 z lahve] z láhve K; 27 v palčivém žaru; bez větší zastávky] v palčivém žaru, bez větší zastávky K.

Str. 167 XIII. *Malárie*. Kmen 4, č. 44 (27. ledna 1921), str. 519–523. – Za hlavním titulem podtitul *Elbasan* a k němu poznámka pod čarou: „Před několika dny přinesly noviny zprávu, že Elbasan byl téměř úplně zničen zemětřesením. Autor těchto poznámek přiznává se, že tato zpráva jej hluboce dojala. Dávno zapomněl na všechny hladové a mrzuté

chvíle, které v Elbasanu prožil, a sní o tomto městě jako o pohádce velmi známé, ale stále stejně milé. Starého Elbasanu však už není. Všecko, co ví o něm, je tedy opravdu již jen pohádka. Zažil ostatně v Elbasanu také malé zemětřesení. Bylo to rovněž v zimě, a to v noci ze dne 24. na 25. ledna mezi 10.–11. hodinou. – Knižní vydání těchto vzpomínek doplněno bude bohdá kresbami dokumentární hodnoty, a postaví tudíž zmizelému Elbasanu malý památník, malý památník nešťastnému městu nešťastného národa. – Pozn. aut.“ – Narážka na cestu po Skadarském jezeře se týká pochodu 19. setniny z Dolní Tuzly do Elbasanu, viz úvodní poznámku ke knize na str. 391. Ve vzpomínce na nemocnici ve Staré Pazové jde o Neumannův pobyt v tomto místě na podzim r. 1917, z něhož tematicky čerpá kapitola Hlad z knihy Bragožda, zde na str. 274.

Str. 167: 8 „na trak“] na trak K.

Str. 168: 5 nehledíc] nehledě K; 37 plícni] plicní K.

Str. 170: 8 svých dvě pastilek] svých pastilek K; 24 hlavním] svém hlavním K; 28 výsledky, plazmódie] výsledky: plazmódie K.

Str. 171: 31 a ještě k tomu] k tomu ještě K.

Str. 173: 14 přenesen] přenešen K.

Str. 175 XIV. *S doktorem*. Kmen 4, č. 45 (3. února 1921), str. 533 až 534. – Neumann za své služby u sanity poznal blíže několik lékařů. Nejdéle pracoval u dr. Koláře, o kterém pojednává tato kapitola. 15. července 1916 píše v dopise své ženě: „... [doktor] říká mi ‚zlato‘, poněvadž ho stále vyvádím z jeho hypochondrického strachu...“ V době dovolené dr. Koláře byl na jeho místo přidělen dr. Eberhardt, který je hlavní postavou XVI. kapitoly knihy Elbasan, nazvané Maďar, zde na str. 181.

Str. 176: 25 laické, což neznamená] laické. Což neznamená K; 27 mrzelo.] mrzelo; K.

Str. 178 XV. *Tanečnice*. Kmen 4, č. 45 (3. února 1921), str. 534–535.

Str. 178: 20 námluvy; je to] námluvy, je to K; 23–24 cikánka] cigánka K.

Str. 179: 20 šibalskou] šibalskou K.

Str. 181 XVI. *Maďar*. Kmen 4, č. 46 (10. února 1921), str. 541–543.

– Srov. kapitolu XIV, nazvanou *S doktorem*, zde na str. 175.

Str. 181: 14 potrpěl si na frajeřinky a domníval se] se domníval K.

Str. 183: 34 kňouraly] kňučely K.

Str. 185 XVII. *Za přírodou*. Kmen 4, č. 46 (10. února 1921), str. 543 až 544. – Návratem z Drače Neumann miní svou cestu z Elbasanu přes Tiranu do Drače, kam byl vyslán pro sanitní materiál, jak o tom podrobně píše ve XII. kapitole, nazvané *Cesty do Drače*, zde na str. 150. K některým motivům této kapitoly srov. též báseň *Vojenský hřbitov v Elbasanu*, která vyšla (částečně konfiskovaná) v Lumíru 45, č. 10 (26. září 1917),

str. 433–434 a v Budoucnu 1, č. 6–7 (únor–březen 1919), str. 421–422, knižně až v B III, str. 362.

Str. 185: 8 Ke všemu] Ke všemu ještě K; 29 znečišťuji] znečišťuji K; lito; je to] lito, je to K.

Str. 188 XVIII. *Nová ubikace*. Kmen 4, č. 46 (10. února 1921), str. 544–545. – Koncem leta 1916 nastaly elbasanské sanitě neustálé reorganizace a stěhování, které trvaly až do konce roku. Básníkovými spolubydlicími byli po celou dobu učitelé Tichy a Kolman a lesník Kolský, o nichž podrobně píše ve IV. kapitole knihy Elbasan Prátele, zde na str. 118.

Str. 188: 4 Přicházely] Stále přicházely K.

Str. 189: 9 pomerančovníky] pomorančovníky K.

Str. 191 XIX. *Třetí ubikace*. Kmen 4, č. 47 (17. února 1921), str. 555 až 557. – Plukovním lékařem, o němž se Neumann zmiňuje již v předchozí kapitole, byl dr. Smaženka. Verše, které četl v Lumíru, byla patrně báseň Cestou z Drače do Kavaje, která vyšla v Lumíru 44, č. 10 (22. září 1916), str. 433, knižně ve sbírce 1914–1918 (1927), B III, str. 190. Kromě poezie se Neumann stále věnuje malování akvarelových obrázků s elbasanskými motivy. Zmíněná pohlednice v literárním archivu PNP chybí. 21. listopadu 1916 zemřel císař František Josef a 25. listopadu téhož roku měla elbasanská posádka přísahu novému císaři Karlu I.

Str. 194 XX. *Karbanátková ulička*. Kmen 4, č. 48 (24. února 1921), str. 566–567.

Str. 194: 24 uzavřeného] uzavřenějšího K.

Str. 195: 8 Byla to] Byla to hlavně K.

Str. 196: 12 přitažlivosti] přitažlivosti K; 19 vojenské] vojanské K.

Str. 197 XXI. *Čtvrtá ubikace*. Kmen 4, č. 48 (24. února 1921), str. 567 až 569. – Ali bej Bung, v jehož domě měla sanita sídlo, je podepsán na akvarelovém obrázku ze dne 15. prosince 1916. Je na něm namalován pohled z verandy domu s textem „Sníh na horách a dole poslední pomorančovníky“.

Str. 199: 12–13 Vojenské] Vojanské. K.

Str. 200 XXII. *Vánoce*. Kmen 4, č. 49 (3. března 1921), str. 578–579. – Zážitky ze zimního pobytu v Elbasanu inspirovaly Neumanna k básním Kukuřičné chleby, Lumír 45, č. 7 (25. května 1917), str. 295–297, Zimní večer v Elbasanu, Ranní Lidové noviny 25, č. 213 (5. srpna 1917), str. 1, Zlá noc, Lumír 45, č. 5 (23. března 1917), str. 208–209, knižně všechny ve sbírce Třicet zpěvů z rozvratu (1918), a k básni V srdci mi zpívá stesk..., Ranní Lidové noviny 25, č. 82 (25. března 1917), str. 1, knižně ve sbírce 1914–1918, B III, str. 192, 196, 198 a 200.

Str. 201: 36 sněděna] sněžena K.

Str. 202: 12 až se svět vybouří] až svět se vybouří K; 13 očištěn] očištěn K; 22 tehda] tehda K.

Str. 203: 11 Seděli jsme] Sesešli jsme se K.

Str. 204 XXIII. *Zajatci*. Kmen 4, č. 50 (10. března 1921), str. 590 až 591. – V lednu r. 1917 podnikl Neumann cestu z Elbasanu do Žibraky, která ho inspirovala k básni *z Elbasanu do Žibraky*, otiskně v *Kannich Lidových novinách* 25, č. 47 (18. února 1917), str. 1, knižně ve sbírce 1914–1918 (1927), B III, str. 201. V této kapitole Neumann polemizuje s tzv. slovanskou politikou, jak ji uskutečňovali buržoazní politikové. Jeho kritika se jmenovitě týká Karla Kramáře (1860–1937), mluvčího pozitivní politiky a po válce vedoucího politika nového státu. Kramář v r. 1890 navštívil Rusko a oženil se s Nadězdou Nikolajevnou Chljudakovou. Neumann s názory Karla Kramáře polemizoval často již dříve, např. ve stati *Pan doktor Kramář*, *Lidové noviny* 19, č. 162 (14. června 1911), str. 2–3, dále v článcích *Motiv nacionalní*, *Lidové noviny* 19, č. 176 (28. června 1911), str. 1–2, a *Nemocné kralovství*, *Lidové noviny* 22, č. 68 (10. března 1914), str. 1–2, SP III, str. 400 a 407 a Sp IV, str. 423.

Str. 205: 3 z lesíku] z lesíků K.

Str. 208: 9 z nešťastných lidí] z nestatečných lidí K; 23 zdrženlivé] zdrzelivé K.

Str. 208 XXIV. *Abmarsch*. Kmen 4, č. 50 (10. března 1921), str. 591 až 593. K časopiseckému otisku je text pod čarou, který jsme otiskli v úvodní poznámce ke svazku, zde na str. 371. – Nadiktovaný text, o němž se Neumann zmiňuje, ohlásil již 22. srpna 1916 v dopise své ženě, kde píše: „... dostaneš ode mne bezpochyby současně s tímto dopisem lístek, jaký psali všichni vojáci odtud – ... Ten dokument uschovej: je příliš charakteristický.“ Lístek sám je datován 24. srpna 1916, jsou to vlastně tři lístky pošní pošty, bez oslovení a bez podpisu: „Slyšel jsem, že někteří nesvědomití hoši píšou domů věci, které nejsou pravdivé, obávám se tudíž, že budete mít o mě starost. Nám se vede poměrně velmi dobře; denně máme ráno a večer kafe, v poledne vždy maso – dříve 300 g, nyní 400 g, nejméně třikrát týdně máme také masitou večeři, k masu máme každý druhý den fazole nebo nějakou zeleninu, chleba máme 700 g na den. Každý pátý den máme konzervy a suchar. Toho je arciť méně, ale můžeme si to rozdělit, takže ani v ten den nestrpíme hlad. Ke koupí dostaneme dost, někteří si kupují až 30–40 vajec týdně, 15 kusů za 2 K. Tabáku je zde k nevykouření. Práce není mnoho; třikrát až čtyřikrát týdně pracujeme na zákopech, jen dopoledne; odpůldne trochu cvičíme, někdy jdeme také střílet do dřevěných panáků. Horko již polevilo; choleru jsme zde měli, několik jich tu zemřelo, ale většinou svou vinou, poněvadž se přejedli nezralým ovocem. Když pak byla zapovězena vycházka a nemohlo se všechno kupovat, přestala také nemoc. Ovšem trpíme malárií a jinými horečkami, ale dostáváme chinin proti nim; kteří ho správně neberou, trpí vlastní vinou dále. V září bude však po

nemocech, takže můžete být bez starosti. Od nepřítele vidíme jen tu a tam aeroplány a někdy slyšíme zdálky děla.“ V dopisech své ženě Neumann také komentuje své návštěvy u štábního šikovatele a u praporčíka K. Jde o štábního šikovatele Ludvíka Štětka, s kterým se Neumann stýkal častěji a pro jehož manželku sháněl knihy, a o praporčíka u elbasanské etapní kompanie, menázmistra Kaprála z Brna-Králova Pole. 14. března opustila Neumannova jednotka Elbasan.

BRAGOŽDA A JINÉ VALEČNÉ VZPOMÍNKY

Tato knížka vyšla v Praze v září roku 1928 v nakladatelství Jana Fromka jako 47. svazek edice Odeon. Písmem antikva ji vytiskla tiskárna Orbis. 25 výtisků, číslovaných a podepsaných autorem, vyšlo na simlapanu. Kniha měla osmerkový formát, 88 stran. Na první straně byl uveden název nakladatelství, na třetí (titulní) jméno autora a název, u dolního okraje místo vydání, vrocení a nakladatelství. Na nečíslované 88. straně byla tiráž s obvyklými údaji (jméno autora, titul knihy, jméno autora úpravy a obálky, datum vydání, edice a tiskárna, adresa nakladatelství a údaj o číslovaných výtiscích). Úpravu knihy a červenočernou obálku navrhl Karel Teige.

Obsah knihy Bragožda můžeme rozdělit na dvě části. První z nich, která je podstatnou částí knihy, je pokračováním básnickových vzpomínek na válečné tažení po odchodu z Elbasanu na jaře 1917 až do básnickova příchodu do nemocnice ve Staré Pazové v časovém sledu tak, jak se skutečně událo. Ale již próza Hlad má jiný charakter než předchozí kapitoly. Je to vlastně samostatná povídka bez dat a jiných konkrétních údajů, s ústřední postavou vojáka Míky. Poslední dvě kapitoly knihy, Moře a Lovčen, jsou spíše úvahami nad osudem Černé Hory a nad pocitem vnitrozemce při seznámení s mořem a časově nezapadají do posloupnosti událostí, jak je Neumann prožíval, – patřily by spíše mezi knihu Válčení civilistovo a Elbasan. Je to zřejmě torzo plánovaného druhého dílu vzpomínek, který se měl jmenovat Ze Szegedu do Elbasanu (srov. úvodní poznámku ke svazku, zde na str. 371). Z tohoto období Neumannova válečného putování nemáme vlastně žádný jiný umělecký doklad, kromě básně Dolní Tuzla z Června 1, Zimní číslo 1919 (prosinec), str. 8, kterou Neumann nezařadil do žádné sbírky (viz B III, str. 404). Tezi o dvojím charakteru Bragoždy podporují i data časopiseckých publikací. Zatímco první část vycházela v Rudém právu (RP) od května do listopadu 1921 (kromě poslední části kapitoly Ústup a kromě kapitoly Za čepicí místo kvítečku M, které časopisecky nevyšly a byly napsány až pro knižní vydání), tři samostatné prózy, které tvoří druhou část knihy, byly otištěny jednotlivě v různé době v různých časopisech: Hlad dokonce dvakrát, a to v r. 1918 v Červnu (Č) a o pět let později v Proletkultu (P), Moře a Lovčen v r. 1923 v Rudém právu.

O knize Bragožda a jiné válečné vzpomínky vyšly tři závažnější re-

cenze. Jedna z nich, nepodepsaná, v Literárních novinách 2, č. 17 (4. října 1928), str. 2, dále pak kritika Ant. Grunda v Rozpravách Aventina 4, č. 3 (prosinec 1928), str. 62, a kritika Jiřího Maška v Hostu 8, č. 3 (prosinec 1928), str. 71.

Jako obě předchozí knihy vychází také Bragožda v našem vydání textově i uspořádáním z vydání knižního. Data časopiseckých otisků a různocnění uvádíme v aparátu.

Str. 215 *I. Pochod*. Rudé právo 2, č. 124 (29. května 1921), str. 2–3, Fejeton. – Neumannova jednotka šla z Elbasanu do Bragoždy trasou Ljabinoti, Žibraka, Miraka, Babia, Darča, Džura, Kjuks, Prens, Lin, Pogradec, Bragožda. Část cesty již Neumann znal, viz XXIII. kapitolu z knihy Elbasan, nazvanou Zajatci, zde na str. 204. Na cestě zastihla básníka zaslilka Ranních Lidových novin s jeho básní Z Elbasanu do Žibraky, viz úvodní poznámku ke kapitole Zajatci, zde na str. 397.

Str. 215: 9 s epidemiemi] s epidemií *RP*.

Str. 217: 4 na pkna *RP*] za prkna; 17 obsazuje *RP*] obsahuje.

Str. 218: 7–8 padají, ... lidé] padají, lidé *RP*; 12 sousto dobré] dobré sousto *RP*.

Str. 219 *II. Ochridské jezero*. Rudé právo 2, č. 130 (5. června 1921), str. 2–3, Fejeton.

Str. 219: 18 bahnitý a] bahnitý, *RP*; 20 podzemních] podzemního *RP*; 34 tu] to *RP*.

Str. 220: 17–19 *Pasáž* Stalo ... na útěku? v časopise není.

Str. 221: 36–37 syt a mírně vesel.] syt. *RP*.

Str. 222: 7 život válečný] válečný život *RP*.

Str. 223 *III. Na tvrdé půdě*. Rudé právo 2, č. 136 (12. června 1921), str. 3–4, Fejeton. – V Bragoždě, kam setnina dorazila 19. března 1917, se Neumann ubytoval se svými přáteli z Elbasanu, učitelem Tichým a lesníkem Kolským. Podrobně viz IV. kapitolu z knihy Elbasan, Přatelé, zde na str. 118. Lyrickým komentářem života v Bragoždě jsou básně Bragožda, Ranní Lidové noviny 25, č. 116 (29. dubna 1917), str. 1, knižně ve sbírce Třicet zpěvů z rozvratu (1918), U ohniště, Ranní Lidové noviny 25, č. 144 (27. května 1917), str. 1, a Pohádka z Bragoždy, Ranní Lidové noviny 25, č. 130 (13. května 1917), str. 1, knižně ve sbírce 1914–1918 (1927), B III, str. 204, 206 a 207.

Str. 223: 7 za malé dvě] asi za dvě *RP*; 22–23 albánsky] albánsky (škipetarsky) *RP*; 26 slov tvrdého] slov a tvrdého *RP*; 32–33 sednici s verandou] sednici *RP*.

Str. 224: 11 nadlouho, vysoko] nadlouho. Vysoko *RP*; 14 hnojiště, ... nad nímž] hnojiště, nad nímž *RP*; 33 ho] je *RP*.

Str. 225: 1–2 neměli nikdy ... včas.] nikdy neměli dosti a který někdy vůbec pro nás nedošel. *RP*; 3–4 Tento šarlatánek ... v Bragoždě] Tento malý šarlatánek jako v Elbasanu zabýval se i v Bragoždě *RP*; 5 léčením

a roznášením] léčením, roznášením *RP*; 7 tyto zásluhy] tyto své „zásluhy“ *RP*; 8 do kasty těchto drzých] do řádu těchto nejdrzejších *RP*; 9 stromy] ovocné stromy *RP*; 10 byl ovšem] byl *RP*; 11–12 dvě sněhů; netušil... smísí.] dvě sněhů, netuše, že přijde ještě den, kdy na oba smísí. *RP*; 12 v Bragoždě. Z tvrdé] v Bragoždě, z tvrdé *RP*; 13–14 které sice nebyli by naslouchali] které by sice nedovedli naslouchati *RP*; 15–16 dívce... zvonci] malé Orientálce za večerů, kdy pastevci troubili a stáda, bublající svými zvonci, z pastvy se vracela *RP*; 18–19 zaslechnuvši a spatřivši] spatřivši a zaslechnuvši *RP*; 19 radostného mekotu] mekotu radostného *RP*; 21 vemeno] vemínko *RP*; 26 makedonského jara] jara *RP*; 28–29 poslal jsem si] poslal si *RP*; 35 méně ovšem] méně *RP*; 36 ztratil] abych ztratil *RP*; 37–38 katar žaludeční i střevní, který mi trval] žaludeční i střevní katar, který mi potrval *RP*; 38 – str. 226: 1 poněvadž] že *RP*.

Str. 226: 2 všečen „lesk“] veškeren lesk (glanc, říkají Pražáci) *RP*; 4–5 jsem si nelehl... v černé díře] jsem si ovšem nelehl, ležeti nečinně v černé díře mne nelákalo *RP*; 5–6 tu a tam i s jakousi veselostí] dosi vesele *RP*; 6 rýsovala se mi] rýsovala se *RP*; 7–8 povšiml blíže] blíže povšiml *RP*; 9 ve tvé moci, příteli, více než v moci mé] v tvé moci, příteli, více než v mé *RP*.

Str. 227 IV. *Před dovolenou*. Rudé právo 2, č. 141 (18. června 1921), str. 2–3, Fejeton. – 18. dubna 1917 dostal Neumann svou první a jedinou hvězdičku, stal se svobodníkem u sanity. V té době se také chystal na svou první dovolenou. Své pocity lyricky ztvárnil v básni Domů, Ranní Lidové noviny 25, č. 261 (23. září 1917), str. 1, knižně ve sbírce 1914 – 1918 (1927), B III, str. 209. Jeho cesta domů vedla trasou Bragožda–Ochridské jezero–Kičevo–Gostivar–Jostov–Skoplje–Bělehrad–Budapešť–Brno–Bílovice nad Sv., kam dojel 4. května 1917.

Str. 227: 8–9 byla právě udělována nebo mohla býti získána] udělovala se právě nebo dala se získati *RP*; 25–26 to by bylo bývalo *RP*] to by bývalo; 36 vyšlo najevo] se ukázalo *RP*.

Str. 228: 6 setník M., jako major Němec] jako major setník M., Němec *RP*; 9–10 velmi... laskavě] kterému jsem byl sympatický *RP*; 19 náš doktor] doktor *RP*; hliněnou] hlíněnou *RP*; 35 měřil] změřil *RP*; 37 do života] do světa *RP*.

Str. 229: 22 byl tu] bylo tu *RP*; 28 nenamítal proti této mazanosti a] nenamítal a *RP*.

Str. 231 V. *Ochrida*. Rudé právo 2, č. 149 (28. června 1921), str. 2–3, Fejeton. – Lyrickým komentářem tohoto Neumannova zážitku je báseň Na Ochridském jezeře, otištěná v Ranních Lidových novinách 25, č. 275 (17. října 1917), str. 1, knižně ve sbírce 1914–1918, B III, str. 210.

Str. 231: 15 chuť] chuti *RP*; 26 ale dosti] a dosti *RP*; 31–32 do Ochridy, málo pohodlná, velmi] do Ochridy, velmi *RP*.

Str. 232: 13 prvního] prvního *RP*; 23–24 hladký oblázek] oblázek hladký *RP*.

Str. 233: 18 však jest] však RP; 21 římsy] římsy RP.

Str. 235 VI. *U Dimitrije Vojdinoviče*. Rudé právo 2, č. 155 (5. července 1921), str. 2–3, Fejeton. – Podobné motivy zpracoval Neumann lyricky v básni *Cestou z Ochridy*, která vyšla pod názvem *Domů v Ranních Lidových novinách* 25, č. 289 (21. října 1917), str. 1, knižně ve sbírce 1914–1918 (1927), B III, str. 211.

Str. 235: 6–7 kterou jsem asi měl] již jsem měl asi RP; 24 rostlinami] bylinami RP; 36 jim se také líbila taková cesta] jim se taková cesta líbila RP.

Str. 236: 18 měli dosti divoké vzezření] dosti divokého vzezření RP; 25 po páté hodině] po páté RP.

Str. 237: 11 světa myšlenkového] myšlenkového světa RP.

Str. 238 VII. *Demir Nezir, chudák z Dibry*. Rudé právo 2, č. 159 (9. července 1921), str. 2–3, Fejeton. – Neumann se s Demirem Nezirem setkal ještě jednou, na své zpáteční cestě z dovolené, srov. kapitolu *Stejnou cestou zpět*, zde na str. 250. Tohoto druhého setkání se týká také Neumannova báseň *Demire Nezire, chudáku z Dibry* ... v *Ranních Lidových novinách* 25, č. 289 (21. října 1917), str. 1, otištěná s básní *Cestou z Ochridy* pod společným názvem *Domů*, knižně 1914–1918 (1927), B III, str. 212.

Str. 238: 12–13 nevzbuzovali na kozlíku] na kozlíku nevzbuzovali RP; 21 smědou milenku] milenku smědou RP.

Str. 239: 7 vojáka] vojáka s bafochem RP; 10 sladký] příliš tak sladký RP; 17 zem] zemi RP; 30 čužák starý] starý čužák RP.

Str. 240: 8–9 ještě více dráždilo] dráždilo nervy RP; 24 cigaretové špačky odhozené vojáky] odhozené cigaretové špačky RP.

Str. 241: 12 člověka] č l o v ě k a RP.

Str. 242 VIII. *Rovnou cestou*. Rudé právo 2, č. 174, (27. července 1921), str. 2–3, Fejeton.

Str. 242: 7–8 Věta O tom ... nevěděli. v časopise není; 21 konán byl] konal se RP; 36 malebného] romanticky malebného RP.

Str. 243: 35 bylo nutno něco učiniti] musilo se něco státi RP.

Str. 245: 1 přece:] přece, RP; 8 čekalo] čeká RP.

Str. 246 IX. *Doma*. Rudé právo 2, č. 180 (3. srpna 1921), str. 2–3, Fejeton. – Na dovolené se Neumann věnoval většinou své rodině, svým zálibám a vzpomínkám. Zahradník Julius Bandouch byl Neumannovým přítelem a sehrál velkou roli v Neumannově návratu k venkovu. Básník o něm psal často ve svých fejetonech, např. Ve skleníku mistra Bandoucha, *Lidové noviny* 18, č. 96 (9. dubna 1910), str. 1–2, Jmelí, *Lidové noviny* 19, č. 351 (20. prosince 1911), str. 1–2, S městem za zády, str. 13 a 27. Do Bílovic ho také přijel navštívit Karel Elgart-Sokol (podle korespondence se obě rodiny často stýkaly) a přinesl mu Manifest českých spisovatelů, kterým se v květnu 1917 obrátilo 222 českých spisovatelů na české poslance říšské rady. Spisovatelé v něm formulovali demo-

kratické požadavky českého národa. Manifest přečetl na schůzi Alois Jirásek, ale koncipoval jej Jaroslav Kvapil, který byl také organizátorem podpisové akce. Neumann své striktně odmítavé stanovisko později patrně zmírnil, jak o tom svědčí dopis Viktoru Dykovi z 27. listopadu 1917, v němž píše mj.: „... psal já Vám posledně něco o svých sympatiích se „spisovatelskou akcí“ – ale to bylo ještě z Albánie. Také Kvapilovi zaslal jsem v dopise dodatečný souhlas se vším, co spisovatelé podnikli...“ (KorDNČ, str. 44–45.) Během své dovolené Neumann také podnikl kroky, aby se již nemusel na frontu vrátit, ale jeho akce nebyly dost rozhodné, a byly proto neúspěšné. Psal také bratřím Čapkům, zda by nevěděli o nějaké možnosti, jak o tom svědčí dopis Karla Čapka z té doby (nedatovaný), kde mj. píše: „... píši Vám konečně o výsledku našeho shánění a vyjednávání. Bohužel strana, na kterou jsme nejvíce počítali, zcela selhala. Rovněž druhý výše postavený pán, na kterého jsme se obrátili, buď opravdu nemohl nic udělat, nebo se toho bojí. Třetí osoba slíbila, že se vynasnaží všemožně, ale nám zrovna ta osoba se nezdá naprosto bezpečná a tak mocná, že by z toho plynula jakákoliv záruka. Nevíme si už rady. Přijedete-li do Prahy, zkusit se to může, ale výsledek nemůžeme zaručit. Rozmyslete si to tedy a případně věc zkuste; nám Vaše návštěva bude velikou radostí v každém případě, i kdyby šlo jen o to, sejít se a pohovořit si.“ (KorDNČ, str. 172.) Neumann se tedy 29. května 1917 vydal na zpáteční cestu za svou jednotkou.

Str. 246: 5 v Bilovicích] v Bilovicích *RP*; 20 tehdy] tehda *RP*; 25 v nichž] z nichž *RP*.

Str. 247: 15 se snažím] se snažíme *RP*.

Str. 248: 33 dvakrát jsem si vyšel] dvakrát vyšel jsem si *RP*.

Str. 249: byl] byl opět *RP*.

Str. 250 *X. Stejnou cestou zpět*. Rudé právo 2, č. 190 (14. srpna 1921), str. 2–3, Dělnická besídka. – Na zpáteční cestě potkal Neumann svého známého Albánce Demira Nezira, srov. VII. kapitolu Demir Nezir, chudák z Dibry, zde na str. 238, a úvodní poznámku k ní na str. 401. V etapním městě Drugovo se setkal ještě s jedním známým, poručíkem Karlem Bondym, se kterým se jeho rodina přátelila v maďarské Kiškundorožmě. Srov. básně Drugovo, Ranní Lidové noviny 25, č. 192 (15. července 1917), str. 1, knižně Třicet zpěvů z rozvratu (1918), B III, str. 219, a XXI. kapitolu Válčení civilistova, zde na str. 96. Své pocity z loučení a ze zpáteční cesty vyjádřil Neumann v básních Cestou z dovolené, Ranní Lidové noviny 25, č. 164 (17. června 1917), str. 1, Na znaku pod širým nebem, Ranní Lidové noviny 25, č. 178 (1. července 1917), str. 1, Tesknice, Ranní Lidové noviny 25, č. 185 (8. července 1917), str. 1, Návrat k veselosti, Ranní Lidové noviny 25, č. 220 (12. srpna 1917), str. 1, Makedonští slavičí, Červen 2, č. 43 (25. prosince 1919), str. 381, a Neděle na mírné frontě, Šibeničky 1, č. 5 (27. června 1918), str. 34, všechny knižně ve sbírce 1914–1918 (1927), a dále v básních Gostivar, Ranní Lidové noviny 25, č. 171 (24. června 1917), str. 1, Ochrida, Ranní Lidové noviny

25, č. 227 (19. srpna 1917), str. 1, Chvilé světla a vzduchu, Lumír 46, č. 4 (1. března 1918), str. 152–153, a Letní krajina, Ranní Lidové noviny 25, č. 241 (2. září 1917), str. 1, knižně poprvé ve sbírce Třicet zpěvů z rozvratu (1918), B III, str. 216, 217, 223, 224, 218, 229, 215, 220, 225 a 227.

Str. 250: 29 s podezříváním] a podezříváním *RP*.

Str. 251: 25 nespravedlnosti] nespravedlnost *RP*.

Str. 253 Ústup I.–III. Rudé právo 2, č. 260 (6. listopadu 1921), str. 1 až 2, Dělnická besídka; č. 266 (13. listopadu 1921), str. 1–2, Dělnická besídka; č. 278 (27. listopadu 1921), str. 1–2, Dělnická besídka. Část čtvrtá vyšla časopisecky jako poslední část třetího pokračování. – Ústup rakouské armády na tomto úseku fronty začal 7. září 1917 přes Tumiště, Udiniště a Lin do Ochridy. Zážitky z boje a ústupu zachytil Neumann v básních Když kulky hvízdají, Ranní Lidové noviny 25, č. 303 (4. listopadu 1917), str. 1, knižně ve sbírce Třecet zpěvů z rozvratu (1918), a Francouzi stříleli, Ranní Lidové noviny 25, č. 356 (30. prosince 1917), str. 1, B III, str. 231 a 364.

Str. 253: 21–22 *Věta* Nikoli ... vojáčka. *v časopise není*; 33 vdolcích] dolcích *RP*.

Str. 254: 2 přimlouvám se] přimlouváme se *RP*; 31 nic] ničeho *RP*.

Str. 255: 26 nic] ničeho *RP*.

Str. 256: 26 pálí] pálí a řezí nohu *RP*; 30 objeví se] objevuje se *RP*; 33 který jde mi] jenž mi jde *RP*; 35 se rozhodl] rozhodl se *RP*; 36 tedy] tedy zpět *RP*; 38 do Pogradce brigádě] brigádě do Pogradce *RP*.

Str. 257: 2 támhle] tamhle *RP*; 4 salutuji] já salutuji *RP*; 6 nějakou úlohu, hlavně] závažnou úlohu, *RP*; 7 ač jsem tak] tak *RP*; 8–9 Odbelhávám se ... Směr sice znám] Belhám se pryč, dívám se směrem k Bragoždě. Znáám sice tento směr *RP*; 9 cestu] cesty *RP*; 10 nezdá] nezdála *RP*; 11 obsazeny již] již obsazeny *RP*; 13–14 řezavé] palčivé *RP*; 15 aby ... bylo provedeno] abys ... provedl *RP*; 17 nemohu přejíti přímo] nelze přímo přejíti *RP*; 28 přeletěly kuličky] přeletěla kulička *RP*.

Str. 259: 20 rozhlednouti] rozhlédnouti *RP*.

Str. 260: 18 hájů kaštanových] kaštanových hájů *RP*; 21 poslední] posledními *RP*; 26 je] jest *RP*; 35 že Pogradec jest již vyklizován a nemohu] že z Pogradce se již odchází a že tu nemohu *RP*; 37 právě] snad právě teď *RP*; 38 které nelze] jež není možno *RP*.

Str. 261: 1–2 cpou si ... bačochy] zásobují se velmi důkladně *RP*; 6 „romantický“] romantický *RP*; 12 plápolající a praskající ohníčky, na nichž vařejí] plápolající, praskající a dýmající ohníčky, na nichž se vaří *RP*; 18 vlídní] vlídní *RP*; 21 obtěžovati již] déle obtěžovati *RP*; 22–23 večerí] večerí ještě *RP*; 24 krátkém rozhovoru] krátké rozprávce *RP*; 25 malou] krátkou *RP*; 27 znepokojeny únavou] únavou znepokojeny *RP*; nemohu usnouti] neusínám *RP*; 29 přecházejících] přicházejících *RP*.

Str. 262: 19 odskoku] ústupu RP; 38 snad již všecko naše zbylé vojsko] již všecko zbylé vojsko naše snad RP.

Str. 263: 26–27 prostě zmizel] zmizel prostě RP.

Str. 264: 4 kryty] úkryty RP; 5 do nás RP] za nás.

Str. 265: 24 i Bragoždě] i v Bragoždě RP; 37–38 lépe řečeno naše špitální lístky jen,] lépe naše špitální lístky, jen RP.

Str. 266: 2 různě zasalutoval] zasalutoval RP; 11 lékárny] lekárny RP; velmi jsme si] velmi si RP 12 hrdlo] nitro RP.

Str. 267 *Za čepicí místo kvítečku M.* – Neumann se s označením malárika dostal s autokolonou přes Pesnu, Kazaň, Lopatici, Murgaš, Bučín, Prilep, Stevanec, Veles, Niš a Bělehrad do barákové nemocnice ve Staré Pazové, kam dorazil asi 25. září 1917. Lyrickým komentářem pobytu v tomto špitále jsou básně Stará Pazova, Šibeničky 1, č. 9 (22. srpna 1918), str. 66, knižně ve sbírce *Třicet zpěvů z rozvratu* (1918), *V nouzi srdce*, *Ranní Lidové noviny* 25, č. 331 (2. prosince 1917), str. 1, *Povzdech*, *Ranní Lidové noviny* 25, č. 324 (25. listopadu 1917), str. 1, *Rezignace*, *Ranní Lidové noviny* 25, č. 317 (18. listopadu 1917), str. 1, *Okno*, *Národ* 1, č. 37 (13. prosince 1917), str. 660, *Jitřní*, *Ranní Lidové noviny* 25, č. 310 (11. listopadu 1917), str. 1, knižně všechny ve sbírce 1914–1918 (1927), a *Nemocniční postel*, *Červen* 1, č. 1 (7. března 1918), str. 7–8, knižně ve sbírce *Třicet zpěvů z rozvratu* (1918), *B III*, str. 233, 235, 236, 237, 238, 240 a 241. V barákové nemocnici ve Staré Pazové pobyl Neumann asi měsíc, pak byl poslán přes Budapešť (28. října 1917) a Vídeň (29. října 1917) do Neubergu an der Mürz. Z této cesty a z léčení v Neubergu vytěžil Neumann básně *Elektrickou tramvají*, *Lumír* 46, č. 2 (21. prosince 1917), str. 64–65, a *Podzimní procházka*, *Národní listy* 57, č. 324 (25. listopadu 1917), str. 9, *Literární příloha*, obě poprvé knižně ve sbírce *Třicet zpěvů z rozvratu* (1918), *B III*, str. 245 a 248. Na sklonku roku 1917 (poslední dopis z Neubergu je datován 19. prosince 1917) přijel básník do pražské Vinohradské nemocnice.

Str. 274 *Hlad*. *Červen* 1, č. 3 (4. dubna 1918), str. 35–38, pod názvem *Potkan dobrodinec*; *Proletkult* 2, sv. 3, č. 7 (14. března 1923), str. 107 až 110. – Tato próza je inspirována dojmy z pobytu v nemocnici ve Staré Pazové. Odtud psal Neumann své ženě 30. září 1917: „Tak jsem poklesl tak hluboko, že jsem jedl již dvakrát krupičnou kaši (nemastnou, nesypanou, jen trochu sladkou) a dokonce mně chutnala ... poněvadž jí bylo hodně.“

Str. 274: 8 jsou pojídány] pojídají se P] se pojídají Č; 10 vzniká za povyku] tiskne se v povyku P, Č; 24 polévky ranní] ranní polévky P, Č; 27 je rozdána] rozdá se P, Č; 28 nerozdána] nerozdá P] nerozdána Č; 30–31 jen trpkost] trpkost P, Č; 32 bochnik, balvan] v bochnik, v balvan P, Č.

Str. 275: 14 krůpěje] krůpěj P, Č; 22–23 jakékoli věci] jakékoli věci sebedmenší P, Č; 27 bude rozdána] se rozdá P, Č; 35–36 prsty hebce hladící] hebce hladící prsty P, Č.

Str. 276: 4 nastane jim zimniční práce] nastanou jim zimniční práce Č; 24 kdy] času P, Č; 27 špatné] špinavé P, Č; 37 – str. 277: 1 Věta Docela ... mašiny. v Červnu konfiskována.

Str. 277: 3 měl] má P, Č; 4 kouta barákového] barákového kouta P, Č; 15 a rozdává] a že rozdává P] a rozdává Č; 17 škvarkové koláčky] koláčky se škvarky P, Č; sice] ovšem P, Č; 26 nepovšiml] nevšiml P] nepovšiml Č; 37–38 chroptěti] dochroptěti P, Č.

Str. 278: 24–26 Pasáž Ústa ... klubko ... v časopisech není; 31 ticho] všecko spí P, Č.

Str. 279: 25 k nočnímu stolku] do nočního stolku P, Č; 29 Potkan jej] Potkan je P] Potkan jej Č.

Str. 280 *Moře*. Rudé právo 4, č. 46 (25. února 1923), str. 2–3, Dělnická besídka.

Str. 280: 30 většinou] většina RP.

Str. 281: 16 obec nepatrná] nepatrná obec RP; 31 sednici] světnici RP.

Str. 283: 13 ho] je RP; 15 ho] je RP; 19 již ho asi] již RP.

Str. 285 *Lovčen*. Rudé právo 4, č. 127 (3. června 1923), str. 2–3, dělnická besídka.

Str. 285: 26 despota burzián] despota a burzián RP; 28 monument] moment RP.

Str. 287: 34 a nad] i nad RP.

Str. 288: 25 smědý] snědý RP; 28 v Njeguši] v Njeguších RP.

PRÓZY

KNIŽNĚ NEVYDANÉ

Prózy zařazené do tohoto oddílu svazku byly publikovány v Lidových novinách, Šibenických, Rudém právu, Proletkultu, Reflektoru a ve sborníku Nůše pohádek v rozmezí let 1918–1926. Za autorova života vyšly jednou a většina z nich byla podepsána pseudonymy. Tematicky se vážou k jádru našeho svazku, tvořeného třemi knihami válečných vzpomínek, pouze dvě z r. 1918. Je to pohádka O minaretu, kterak šel na procházku, a o vojáčkovi, který se přitom najedl a úvaha Na uherské půdě, původně jedna z kapitol Válčení civilistova v jeho první časopisecké verzi; Neumann tuto kapitolu jako příležitostnou stať k státnímu převratu v roce 1918 do definitivní podoby knihy nepojal (srov. úvodní poznámku ke svazku na str. 371). Ostatní prózy tohoto oddílu se pojí k svazku spíše dobou svého otištění. Reagují však již na politické a společenské poměry, jak se vytvořily po válce, a dokumentují také Neumannovo hledání cesty k vytvoření nové, proletářské literatury (povídka Sufražetka).

Prózy tiskneme v chronologickém pořadí, tak jak byly publikovány. Bibliografické údaje uvádíme v aparátu.

Str. 291 *O minaretu, kterak šel na procházku, a o vojáčkovi, který se přitom najedl*. Nůše pohádek, díl I, 1918, str. 46–51.

Str. 299 *Ironické notturmo*. Šibeničky 1, č. 10 (5. září 1918), str. 76–77. Podepsáno *Kozonob*.

Str. 304 *Na uberské půdě*. Lidové noviny 26, č. 306 (7. listopadu 1918), str. 1.

Str. 308 *Sufražetka*. Rudé právo 2, č. 213 (11. září 1921), str. 1–3, Dělnická besídka, s podtitulem Komunistická povídka; Snoubenci. Rudé právo 2, č. 219 (22. září 1921), str. 1–2. Dělnická besídka; Zlochova zpověď. Rudé právo 2, č. 231 (2. října 1921), str. 1–3, Dělnická besídka; Mračna. Rudé právo 2, č. 243 (16. října 1921), str. 1–2, Dělnická besídka; Před pastí, Rudé právo 2, č. 249 (23. října 1921), str. 1–2, Dělnická besídka. Podepsáno *Petr Skála*.

Str. 341 *Honákova jídelna*. Rudé právo 4, č. 64 (18. března 1923), str. 1–2, Dělnická besídka. Podepsáno *Josef Votoček*.

Str. 346 *Smír*. Proletkult 2, sv. 3, č. 28 (15. srpna 1923), str. 440 až 442. Podepsáno *Jindřich Bedrna*.

Str. 351 *Tichý zápas*. Proletkult 2, sv. 3 (29. srpna 1923), str. 458 až 461. Podepsáno *Ladislav Rozvoda*.

Str. 358 *Laskavá matka*. Rudé právo 7, č. 186 (8. srpna 1926), str. 1 až 2, Dělnická besídka. Podepsáno *Ladislav Šýkora*.

Str. 366 *O pěti stolech*. Reflektor 2, č. 23 (1. prosince 1926), str. 2, 3, 4 a 6. Podepsáno *Jaroslav Kudrna*.